

О. Івах

ГОЛОС ЗЕМЛІ



THE CALL OF THE SOIL

A short story of life in Canada

By

Honore Ewach

SECOND EDITION

Published and printed by
TRIDENT PRESS LTD.
210—214 DUFFERIN AVENUE,
WINNIPEG, CANADA
1 9 7 3

ГОЛОС ЗЕМЛІ

Коротка повість з життя в Канаді

Написав

О. Івах

ДРУГЕ ВИДАННЯ

Накладом і друком
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ ТРИЗУБ.
210—214 ДАФФЕРІН ЕВЕНЮ,
ВІННІПЕГ, КАНАДА.
1 9 7 3

Copyright, 1937,

By

Honore Ewach

* * *

Authorized Copyright, 1973

БАТЬКОВІ Й МАТЕРІ

ТА ВСІМ ІНШИМ ФАРМЕРАМ-ПІОНЕРАМ

ЦЮ ПОВІСТЬ З ПОШАНОЮ ПРИСВЯЧУЮ

• •

Час подій повісти в 1914—1920 роках.

*Місце: в лісах Манітоби, на північний
захід від Давфінгу.*

HONORE EWACH

BY MICHAEL EWANCHUK

Rural Manitoba attracted many people. The sons and daughters of the pioneers grew into stalwart men and women who helped to develop the new country. It is regrettable that not many chose or had the financial resources to be able to stay in rural areas and create: to paint, to record, to describe and to interpret the early life of the settlers. Of the creative people there were more who were interested in history and literature than in art. And those who wrote, whether it be literature or history, are more in number than those in other fields of creative endeavor. Of the small amount of literary creation emanating from rural areas not all was written in the English language. Some creative people did write in the tongue of their pioneer parents: German, Icelandic or Ukrainian. Robert Stead, Nellie McClung, Phillip Grove and Gabrielle Roy all wrote about rural Manitoba but of these four, only Gabrielle Roy wrote in a language other than English. She wrote in French. One who devoted his life to writing but is not widely known was Honore Ewach. He wrote mainly in Ukrainian. His major work in literature is a novel about his people, about the Ukrainian pioneers who settled on the eastern slopes of the Duck Mountains in and after 1897.

Ewach came to Canada with his parents when he was nine years old. He had started school in his native village and continued his schooling in Garland, Manitoba. Nature did not endow him with extraordinary physique, but bestowed on him other gifts: understanding, compassion, love of nature, and determination. Being unable to earn a living with willing hands and a strong back as his compatriots did, he depended on the fruits of his creative ability and is one of a few Manitobans who depended on writing as an exclusive source of income. He prepared textbooks, did

considerable editorial work and free-lance writing, contributing to Ukrainian papers in Canada and the U.S.A. Ninety per cent of his writing was in Ukrainian. Ewach grew up in Garland, Manitoba where he completed his public school education and wrote his "entrance examinations". His school teachers developed in him a love for literature, and a lady school teacher of Scottish extraction, who, it seems, was the exact opposite of Gabrielle Roy's Miss Attenborough, encouraged him to write. One of his early poems appeared in print in a Canadian English-language weekly. The teachers of Ukrainian extraction teaching in the Garland area also had an important influence on his academic and personal development. They encouraged him to complete high school and attend university. Since he was not able to do manual labor on the farm, and since there was no high school in the hamlet, his parents decided to send him away to school. With the financial assistance he received from home, he was able to go to Saskatoon and attend Nutana Collegiate.

In Saskatoon many sons and daughters of Ukrainian farmers and laborers lived in the Peter Mohyla Institute. This students' residence was organized by the Ukrainian settlers to provide more suitable accommodation for their children. This Institute not only provided better living conditions and a finer cultural milieu, but also offered some financial assistance to students who were in need.

At the Institute, Ewach came in contact with other capable young people of interests akin to his. One of them was the poet, Ivan Danylychuk. Ewach became a member of a students' club known as Kamenyari (Stonebreakers) and commenced to contribute to the journal published by the students' club. Even at that time the Institute had a good library and Ewach read widely and developed love for literature and Ukrainian literature in particular. Here he also acquired competence in the use of the Ukrainian language.

At the Institute he was able to teach classes in Ukrainian literature and history and thus made enough money to

cover his accommodation expenses and university fees. Before graduating from the University of Saskatchewan with a B.A. degree in Education he was granted a permit to teach in a rural school in Saskatchewan. During his final year at the University of Saskatchewan he took lectures from Dr. Frank Quance and Dr. S. R. Laycock.

Graduation from the University found him facing the depression years when teaching positions were actually non-existent. Ewach moved to a similar Institute for Ukrainian students in Winnipeg where he carried out instructional and secretarial duties, for which he received a very small stipend. It was during his stay at 11 Kennedy, where the residence was located, that he commenced the writing of his "magnum opus", the novel *The Call of the Soil*.

While he was perfecting his novel he carried out extensive research on the Ukrainian philosopher Hryhory Skovoroda and also published a small volume of poetry. In one of his poems he seems to want to imitate Byron who encouraged the Greeks to fight for their freedom. Similarly Ewach exhorted the Lithuanians. He wrote:

Arise, Lithuania, arise,
Hone Mendovg's spear! *
And under Gedimin's banner **
In battle for Vilno appear ***

Dr. M. I. Mandryka claims that Ewach "...is a poet of love and of the heroic struggle of his brethren in the Ukraine for national freedom".¹ Mandryka also included, in translation, some of Ewach's poems.

Honore Ewach made a valiant effort to create poetry and prose. His writing in Ukrainian is totally Canadian in character and the reading of his novel helps one to appreciate the adjustments people had to make in the new

* The Ukrainian Prince Daniel (1253-64) made a treaty with Mendovg.

** Prince Gedimin (1316-41) united Lithuanians, White Russians and Ukrainians into a dynasty.

*** Translated by the writer.

¹ M. I. Mandryka, *History of Ukrainian Literature in Canada*, Trident Press Ltd., Winnipeg, Manitoba, 1966, p. 67.

land. His philosophy it seems, was that in adjusting to new conditions in life man must be prepared to toil and even suffer, accepting new aspects of living and thinking and maintaining the good and the beautiful of the culture of his people.

The writer has in his possession an original undated translation of the poem, "In Flanders Fields" by Ewach. However, when Ewach published his collection of military poems, "Battle Trumpet of Ukraine" in 1931, he did not include "In Flanders Fields".

Earlier in his creative career appeared "The Flight of the Cranes" (1923), and "Golgotha of Ukraine" (1924).

The war years of the First World War and the collapse of the Ukrainian National Republic made a deep impression on the young poet and this explains, in part, his interest in the writing of "war poems".

Later during his writing career Ewach turned to history and wrote the *Popular Universal History*, *History of Canada* and the *History of Great Britain*. All were written in Ukrainian as part of his "adult education" series intended for the new post-World War I immigration.

Like many other literary men in Canada, Ewach managed to make a very meagre living from the sale of his creative works. When his health began to decline, some of his work was the result of extreme effort to meet the deadlines of the newspapers that employed him.

The literary works of Honore Ewach await careful research and appraisal. It is hoped that he will receive the recognition he merits.

I.

В неділю старий Клим вийшов подивитися на поле. Йшов повільно й приглядався на свою нивку, що вузькою стьождкою простягнулася між залізницею, з одного боку, та мочарем, з другого боку. Зелене руно поля миловало йому очі.

Клим був вдоволений. Голову йому лагідно охолоджував вітрець, а босі ноги пестила м'якенька травичка. І здавалося Климові, що він аж здоровший стає від тієї сили, що входила в ноги з нагрітої землі.

У старім краю Андрій Клим був селянином. Та було в нього дуже мало землі. Тож приїхав з жінкою та дітьми до Канади, де задурно землю, та ще й з лісом, роздавали всім, хто тільки хотів... Осівся він на фермі кілька-десять миль на північний захід від містечка Давфіну, в окрузі між озером Вінніпегосіс, з одного боку, та горами, званими Качачими, з другого боку. На початку Клим дуже радів, що має так багато ліса, як старокраєвий пандіич. Та коли почав корчувати отой ліс, щоб хоч клаптик поля виробити, то скоро переконався, що від ліса треба здобувати тяжкою працею кожен п'ядь землі. Та все ж таки за кілька місяців викорчував собі клопоть землі, восени зорав, навесні засіяв, і от тепер аж мило поглянути на зелене руно нивки. Глядів Клим, як вітрець розчісував зелене руно пшенички, і вдоволено всміхався.

Коли доходив Клим назад до хати, почав гавкати собака. Глянув Клим, куди побіг Колі, і побачив на дорозі, при кінці нивки, віз, наповнений людьми. Вже по тім, що Колі підняв високо свого кудлатого хвоста й радісно погавкував, можна було здогадатися, що їдуть знайомі люди.

— Галов, Колі, галов! Га, — на вуйка*) Митра гавкати?!

Не пізнаєш мене? — весело вигукував вуйко Митро до Колого, що вже обнюхувався з кудлатим Билом. Колі

*) Вуйко — дядько.

радісно замахав хвостом, почувши своє ім'я, глянув на вуйка Митра, і побіг наздогін Біла, що вже добігав до хати.

Вийшла Климиха надвір та й побачила повний віз людей, що доїздив вже до хати. Високо на дерев'яному сидлі, спереду воза, сидів вуйко Митро й смуглявий парубок, а між ними маленька дівчинка, Настуня, донечка вуйка Митра. Дерев'яне сидло на пружинах аж перегнулося на той бік, де сидів вуйко Митро, бо ж таки важенький став він собі, відколи покинув у старім краю шевське копито й почав в Канаді по кількоро свиней плекатися на фермі. А з-заду за сидлом, на сіні, пристеленім рядном, сиділа Митриха, кум Яким Скакун та жінка його, найближчі Климові сусіди. А за ними баламкали з воза ногами три хлопці шкільного віку, — два Скакунових й один вуйків Митрів.

— Слава Ісусу Христу! — вигукнув вуйко Митро, в'їжджаючи крізь відчинені ворота на подвір'я, і при тім підняв високо над головою свого солом'яного капелюха*), з широкими крисами, — такого як то американські пастухи-кавбої носять.

— Слава навіки! — відповів Клим, стоячи біля воріт. — От добре зробили, що загостили до нас. А то сумно тут без сусідів близьких...

Виглянула надвір, крізь відчинені двері, і Маланка, Климова дочка. Заглянула смуглявого парубка на возі, та й назад сховалася до хати. Бо ж серце так скоренько затьохкало, а личка зарум'янилися... Почала Маланка в хаті скоренько порядок робити. Стіл вишиваною скатертиною застелила, поправила великі старокраєві подушки на ліжку, начиння біля кухні позапрятувала, в дзеркальце заглянула, і підбігла до вікна. Бо аж дивно стало, чому так довго гості забарались надворі.

Та й не без причини зраділа Маланка, побачивши гостей, — та не так гостей, як отого смуглявого парубка, що сидів поруч Настуні й вуйка Митра. Бо ж знала Ма-

*) Капелюх — бриль.

ланка отого парубка, Марка Козака, ще від початку минулої зими. Взимі він перебував, з ще одним молодим парубком, у вуйка Митра та й різав дрова на продаж. Маланка з ним навіть і кілька раз танцювала, а коли від'їхав навесні до Вінніпегу, то чи не щотижня писав до неї, — і то які листи!

— Гей, а де ж Маланка? — жартівливо вигукнув вуйко Митро, випрягши коней. — Хіба ж ми приїхали подивитися тільки на бабів? ... Покажіть мені хоч одно рожевеньке личко, бо вже навкучилося мені день-в-день на оті відцвілі личка моєї Параски глядіти ... Ну, та не так я, як оцей парубіка хотів би побачити личко рум'яненко ... Га? Чи як ти кажеш, Марку? — реготливим голосом жартував вуйко Митро.

Марко не відзивався на жарти вуйка Митра, тільки весело підсміхався й покрадьки поглипував то на вікно, то на двері.

— Ге-ге-ге-е-е, як я був ще парубком, — почав вуйко Митро весело розказувати про свою бувальщину, — то не такі тоді були дівки, як тепер. Що тепер дівка? От павутинка собі ... Хухни на неї та й звітром би полетіла ... Колись дівки не такі були. Йде бувало дівка, то аж земля під нею дрижить. Лиця — як калина. Спідниця — як вогонь. Засміється дівчина — то аж соловей замовкне. Ну, а як бувало приїду додому на свята з війська, як побачать дівки мій синій мундір, — то так, як бджоли коло мене в'ються. А я стою собі так, як би їх і не бачив. Та так айнс-цвай-драй по-німецькому собі говорю, наче б то й зовсім по-нашому говорити призабув. А далі, як моргну на якусь, як зареочуся та кинуся залицятися до дівчат, то нароблять рейваху на ціле село. Еге ж, любили мене дівчата. Ну, але якась нечиста сила вкінці мене таки засліпила, бо от яка красавиця мене опутала ... А були, були гарні дівки ... Такі як писанки були ...

І був би ще вуйко Митро вихваляв себе та жартома з своєї жінки насміхався, якби жінка не накинулася на нього градом докорів. Бо ж таки не раз Парасці ніяково ставало, коли чоловік на жарти брав її.

— Та гов, чоловіче! Пам'ятай що говориш! Де ж вже так себе вихваляти! Коли свербить тебе язик, то вже хвали своїх коней або песенят...

— О-то-то й є! Ну, добре, що пригадала песенят. Таких вам, кажу, привела нам песенят наша Фенні, що як бублики. Ще й очі їм не пролупилися, а вже гавкати пробують... Чи то тее то... ссати вже вміють. Бил, що от там бігає з вашим Колим, то також від Фенні. Два роки йому. Ну, алеж ті лайдаки, Бил і Колі, пшеницю вам витоптують. А, туй-га, Колі! Геть з пшениці, Бил! Але ж то пшеничка в вас підросла вже нівроку. І в мене такої не буде. А ходім-но, куме Андрію, та зблизька пригляньмося на пшеницю, — сказав вуйко Митро, поглядаючи з замишуванням на зелену нивку.

— Гарних жнив можна сподіватися, — сказав мовчазливий Скакун і пішов разом з вуйком Митром, Климом та Марком поле оглядати.

Маланці аж недобре зробилося, коли заглянула, що з господарями пішов оглядати поле й Марко, навіть не привітавшись з нею. Заболіло їй біля серця, бо здавалось, що Марко якось байдуже поставився до неї. Коли Климиха й обидві сусідки ввійшли до хати й почали говорити про свої хатні та жіночі справи, Маланка вийшла надвір. Вийшла саме тоді надвір і Катерина, заміжна сестра Маланчина, з своєї хатчини, що стояла тільки кільканадцять кроків від батьківського дому. А її маленька, трилітня донечка, Оленка, побігла з Настунею та Ксенею, наймолодшою Климовою дочкою, роздивитися, чи вже почали червоніти суниці попри залізницю, в рові.

Катерина, найстарша Климова дочка, вже два роки сиділа окремо від своїх батьків, у невеличкій хатині з похило-плескатим дахом. Вліті її чоловік виїздив до Онтаріо на роботу, тільки на зиму вертався до дому. Не було вигідно так жити Катерині й Петрові, але ж і не було іншого виходу. Петро Мороз хотів заробити трохи грошей, щоб було з чим розгосподаритися.

— От приїхали гості, а я ще не прибралася була, то не було як з хати вийти. А хто-то той хлопець, що при-

їхав з вуйком Митром, чи не Марко? — запитала Катерина, поглядаючи за чоловіками, що вже доходили доріжкою аж до кінця поля.

Посідали собі Катерина й Маланка на лавочці біля хатчини, щоб бути в холодку, і гуторять собі то про це, то про те, аж от і чоловіки вернулися з своєї прохідки.

— Галов, галов, молодиці! — привітався з Катериною й Маланкою вуйко Митро. — А, я й не бачу, що тут не тільки молодиці, але й дівки... Та ще й які дівки! — і з тим словом вуйко Митро підморгнув до Маланки. — А як з Петром, Катерино? Чи приїде допомогти татові сіно косити?

— Може й приїде, але напевне ще не знає. Багато коштує дорога з Онтерії. Недавно питався в листі, чи сіно вже велике. То й може приїде.

— Ет, ні до чого твій Петро. Ха-ха-ха, от якби так на мене, — зареготався вуйко Митро, — то я навіть і пішки прийшов би, щоб тільки поглянути на таку красавицю, як ти, Катерино. Бігме... Та сіно ще тільки ось тіцьке. Але тут сіно росте так, як на дріжджах, тож буде цього літа сіно, буде, та ще й яке!... А як там Оленка?

— Оленка в мене вже велика дівка. От вже побігла десь з Настунею та Ксенею суніць шукати. Та ще трохи заскоро на суніці, — відповіла Катерина.

Тим часом наблизилися й Марко Козак та Яким Скакун, що були прилишилися трошки позаду.

— А тепер ми от сядьмо собі в холодку, за хатою, на траві, — порадив Яким Скакун.

— Тож і сядьмо собі. Я розстелю на траві ряденце, то ще й ліпше буде. Навіть простягнутися зможемо, — сказав вуйко Митро, і підступив до воза, щоб досягнути рядно, що ним було накрите сіно на дні воза.

Саме тоді Марко Козак підійшов до Катерини й Маланки, привітався з ними й щиро стиснув їм руки.

— Радо приймили б ми й тебе, Марку, коло себе на лавку, та от і двох нас ледве приміщує. Тож сядь собі от там на ковбку дерева. Так ліпше буде дивитися на тебе, зажартувала Катерина. — Ну, а як там тепер в місті?

— Що ж, на фармах тепер гарніше, як в місті, — відповів Марко, присівши на грубим ковбку дерева. — Вліті в місті дуже гаряче, порохи. А тут от як гарно! Скрізь зелено, як замаїно. Та не тільки вліті люблю я ліпше фарми, як місто. Мені й взимі гарніше тут, як в місті.

— Чи ж справді ти не любиш міста? — здивовано запитала Катерина. — Мені дивно. Якби Петро так захотів до міста, як я, то ми вже давно були б в місті. Тут так мало людей! Сумно тут. От все тут роби та й роби від сходу сонця аж до пізної ночі, та й ніде признаки з тої роботи нема. А там, в місті, там людей багато, та й бачити можна всякої всячини. Ні, не люблю фармів. До міста хочу, — сказала, зітхаючи, Катерина.

— Ну, тож як так дуже хочете до міста, то чому мучитеся тут? Я певний, що Петра легко перемовити, — відповів напів жартівливо Марко.

— Як хочеш знати тайну, тож слухай і нікому не кажи! — сказала Катерина, збиточно прижмуривши очі. — Я вже й умовила Петра, щоб на другу весну перейти до міста. Поїдемо до Вінніпегу, ще й Маланку з собою заберемо. Вона там легко собі роботу знайде в ресторані. Бо ж хто б не приймив до себе на роботу такої красавиці, як вона? ...

— Та й я так думаю, — сказав, усміхаючися, Марко. — Ну, ми тут сидимо, балакаємо, та й не бачимо, що вже от почало захмарюватися від заходу. Може й дощ буде, — продовжав Марко, пробуючи заговорити про щось інше, бо бачив, що Маланці якось ніяково зробилося.

— Ага, а воно й справді почало захмарюватися. Може й дощ буде. Ви вибачте мені, я на хвилинку загляну й до хати, що то там старші жінки урадили. Може й мені дещо придасться з їх порад, — сказала Катерина жартуєма й пішла до хати.

Катерина навмисне відійшла, щоб Маланка й Марко могли насамоті побалакати. Коли відійшла сестра, Маланка сама не знала, що з собою робити. Їй аж страшно стало отак насамоті остатися з любим хлопцем. Не знала, що заговорити, як поглянути на нього.

— Гм, дивно мені, що твоя сестра так дуже до міста хоче, — заговорив спокійно Марко. — Цікаво мені, як довго вона буде любити місто. А я почуваюся в місті так, як на чужині. Робив коло землі мій батько, та й я належу до ріллі. Мені найприємніше на полі робити. От, я хотів би стати таким фермером, як вуйко Митро. Та й таки стану. Зароблю собі трохи грошей, щоб було на початки, та й осядуся десь тут на фермі...

Спершу Марко говорив спокійно, але згодом його голос почав стихати. Здавалося, що щось каже й не доказує, наче б боявся. Та вкінці таки переміг свій неспокій і запитав ледве чутно:

— Чи зачекаєш на мене до весни, Маланю?

Почувши ці слова, Маланці аж кров вдарила до голови. Здавалося їй, що зомліє від зворушення та наглої радості. І ледве прошептала:

— Зачекаю...

II.

Клим, з косою на плечі, наче з рушницею, наблизився рівномірними військовими кроками до мочаруватої сіножати, глянув на зелений обшар сіна, положив косу на траву, підкотив угору штани, поплював у руки, потираючи їх до купи, знов підоймив косу, побрів босими ногами у мілку воду, перехрестився, і, міцно стиснувши кісся, владно замахнув косою.

Коли б хтось побачив, як владно Клим махав косою, то відразу б сказав, що він — мистець-косар. Було ж бо видно, що йому аж любо помахувати косою. Він не звертав уваги на те, що брів у воді. Косив розмашисто, тільки трошки повертаючи горішньою частию тіла. Посувався далше й далше, полишаючи за собою широкий та рівний покіс. Оголена Климом вода на сіножаті заблищала, наче б рада стала, що ясне й тепле сонце ніжить її своїми теплими пестощами. Скінчивши перший покіс, Клим, знову по-військовому поклавши на плече косу, вернувся й почав косити другий покіс. А за другим покосом пішов і третій і четвертий. І за кожним покосом Климові все веселіше ставало на серці. Він радів, що вже стільки покосів лежало за ним. Коли спинювався, щоб заправити брусом*) косу, то поглипував на покоси так, як гетьман на побоєвищі по славній перемозі. Знов поплювував у долоні, і знов розмашисто замахував своєю косою у траву. Аж от нараз почув за собою жінчин голос.

— Гей, гей, Андрію, ти вже стільки сіна вкосив! Вже є зо дві-три копички. Вважай на ноги! Не будь довго в воді, хоч і тепла, бо можеш ревматизм**) дістати, — викликувала Климиха до свого чоловіка, виглядаючи з-поміж дрібних верб, що росли між полем і сіножаттю.

*) Брусок — мантачка.

**) Ревматизм — гостець.

Клим почув веселий голос своєї жінки, випрямував свою, трошки нахилenu, спину, і відчув щось теплого на душі. Він рад був, що хтось бачить його при улюбленій ним праці. Ще кілька раз махнув він по-мистецькому ко-сою й оглянувся на жінку. Було йому приємно показати-ся вправним косарем і перед своєю жінкою, з якою про-жив вже понад дві десятки літ.

— Та я, Маріє, отак собі тільки випробовував косу. Ну, стара вже коса, але ще косить, як бритвою голить. Вистане ще на кілька літ, як не зломиться.

Клим замилювано поглипував на свою косу. Бо ж була то коса ще з старого краю. А така коса мала куди біль-ше вартости, як ті коси, що їх можна купити тут дебудь у крамниці. Ця коса справді мала для Клима таку вартість, що по косовиці він завивав її шматком полотна так уваж-но, як мати дитину в пелену, і заховував її у сухому міс-ці на поді*) хати.

— Ну, старий, — добрий початок. Та вважай на себе! Холодна вода, під травою, може тобі пошкодити. Тож довго не застоюйся у воді. А мені треба піти та бурячків намикати на борщ, — і з тими словами Климиха щезла за кущами верболозу.

Вкосив Клим ще кілька покосів, обтер жмутком тра-ви мокру косу, і вибрів з води на берег.

— Виглядає, що добре буде поліття на сіно. Ну, але ще трохи передчасно братися до косовиці. Треба ще по-чекати з тиждень. А тоді разом з Петром таки добре візь-мемося до роботи. Тим часом треба повикошувати траву по закутках, між лозами. Коли буде погода й надаліше, то сіножать підсохне й можна буде накосити стільки сі-на, скільки хоч, — роздумував Клим напів уголос, зігнув-шись, вигладжуючи куском скла друге кісся, для Петра.

Викінчивши кісся, встав Клим з колоди, на якій сидів, випростувався й замилювано глянув на своє зелене поле, що простягалося перед ним, аж ген-ген під ліс. На такий вид очі його аж променіли радістю.

*) Під — горище.

III.

В другій половині липня Маланка отримала від Марка листа. Між іншим Марко писав: „Я був би дуже нещасливий, коли б не думав про Тебе, моя зіронько. Тому кілька день я отримав листа з старого краю, і то дуже сумного. Мої батько простудилися навесні, дістали запалення й нагло померли. І тепер на мої руки лишилися мама й три сестрі. Поможу їм, скільки зможу.”

Коли ж дочитала Маланка листа до того місця, де Марко писав, що вже трохи успокоївся й погодився з долею, то їй стало легше. Бо такі дуже жаль стало Марка, що на нього впав такий великий смуток.

„Та й ще одно лихо, здається, наближається, — читала дальше Маланка. — От недавно в Сараєві застрілено австрійського архикнязя Фердинанда, то може прийти до війни. Ну, але воєнні хмари можуть ще розійтися. Бодай того сподіймося. А як там тепер батькові, мамі та решті рідні? До побачення, любя Маланю!”

— Та з тих поголосок про війну може ще й нічого не буде, — потішала себе Маланка. — Я б хотіла, щоб Марко менше журився.

Чи буде війна, чи не буде, а Маланка чулася таки щасливою, бо була тепер зовсім певна, що Марко щиро її любить. Пішла вона з Ксенею на малини, збирає малини, а Марко так і з думки не сходить, аж провиджається, що от зазирає до неї-з-за куща малин. Вправна з Маланки була робітниця. Легко їй було за день назбирати путню*) малин або чорниць. Але сьогодні таки не йшло їй так гладко, як попередньо. Аж Ксеня дивувалася, чому сестра так часто стоїть без руху перед кущем малин та глядить кудись вгору.

*) Путня — відро.

IV.

Коли Климів зять, Петро Мороз, приїхав додому, вони обидва почали косити сіно повним розгоном. А що було погідно й надаліше, на сіножаті стало сухо. Можна було косити й без гумових чобіт. І так від раннього ранку до пізної увечір кожного дня наші косарі встелювали сіно жаті покосами. Хоч Петро більш порушав руками, як тілом, то покоси в нього не виходили так гладко, як у його тестя. Та все ж таки й Петро був не абиякий косар.

Обидва косарі косили сіно, а решта родини згромаджувала сухі покоси в копиці. Ранками, як ще виднілася роса, Маланка з Ксенею або Катериною ходила збирати малини, а по полудні помагала Максимові згромаджувати сіно. Максимові йшло на п'ятнадцятий рік, то і він вже випробовував батькову або Петрову косу. Робив це, звичайно, тоді, коли по обіді ще нікого не було на сіножаті.

По тижневі погоди впав короткий, але раптовий та рясний дощ. Ним ще висохли незгромаджені покоси, знов почав йти дощ, і то сльотний. З короткими перервами йшов дощ кілька днів. І так, не дочекавшись погоди, Петро знов від'їхав до роботи в Онтарію. Та й треба було вже їхати, бо міг втратити роботу, якби наставник у трачці наймив іншого робітника на його місце.

По сльоті треба було чекати більш тижня, щоб знов можна було взятися до роботи при сіні. І, хоч вода ще виприскувала з-під коліс, Клим зі своїми дітьми почав звозити сіно й зложувати в стирту.

Три дні воли, запряжені у віз з широким риштуванням, ходили поміж копицями сіна. Клим накидав сіно на віз, а на риштуванні воза розстелювали й талували сіно Маланка й Максим. А Катерина ходила за возом з граблями й згромаджувала залишки сіна з тих місць, де стояли копиці.

На третій день підвечір Клим почав завершувати стирту. Коли ж викинено з воза на стирту решту сіна, він сказав дочкам, що вже можуть собі йти до хати.

— Ну, дівчата, — озвався Клим зі стирти до Маланки й Катерини, — тепер вже можете собі йти. Робіть собі тепер, що хочете. Ще трошки лишається роботи, але це ми вже обидва з Максимом докінчимо. Ану, Максиме, поспирай-но до стирти з обох боків ті довгі жердки з осичини, а я їх позв'язую вгорі перевеслами. Це стирту від бурі охоронить.

Коли батько й син скінчили свою роботу коло стирти, вже зовсім смерклося. Пішли обидва до криниці та й вмивалися при жолобі. І як же приємно їм стало, коли позмивали з себе порохи з сіна, перемішані з потом, і по тілі потекла холодна вода! Вмивалися та й вже наперед раділи, що от повечеряють і зможуть вигідно простягнутися на ліжку. Бо ж утомлені руки вже аж просили відпочинку.

V.

Сонце було вже тільки два-три лікті від верхів'я дерев, і особовий потяг вже от-от мав над'їхати. На залізничній площадці*) стояло вже кількадесят людей, що ждали на потяг, раз-у-раз поглядаючи на південь, хоч там ще навіть і диму не було видно над деревами.

На залізничній площадці аж роїлося від хлопчиків. Деякі з них швендялися то сюди, то туди, інші гралися між собою, а ще інші бігали. Всі були босі. Найбільше було таких, що мали на голові солом'яні капелюхи, а решта їх одержі складалася з сорочки запущеної у штанята, що мали хвартушечок аж до шиї. Тільки три-чотири парубки й кілька старших фермерів сиділо на крайчику площадки, сперши свої ноги на залізничні пороги. Парубки й фермери курили й гуторили між собою. Позаду них, на площадці, стояв довгий ряд дівчат і жінок, а перед ними стояли дерев'яні путні з чорниціями. Ніхто з цих, сонцем опалених, людей не від'їздив, тільки може дехто з них сподівався, що хтось приїде. Та всі вони мали чому ждати на потяг. Бо ж для них потяг був тим магічним вікном, крізь яке можна хоч позирнути на далекий світ.

Саме тоді, коли люди почули гуркіт потягу в далечині, Маланка наближалася до крамниці вуличкою поміж стосами коротко потятих ковбків дерева. Спинилася, нім вийшла з-поміж дерев, поставила путню з чорниціями на землю, і почала поправляти на голові капелюшок. Обтерла спітніле лице й руки хустиною та стріпала кілька стебелін травички з сукенки. Знову підоймила путню, і, виходячи з-поміж стосів дерева, скорим кроком підійшла до залізничної площадки.

— Але ж ти спізнилася сьогодні, Маланко! — лепетливо заговорила Ейда Бравн, дочка місцевого наставника

*) Залізнична площадка — перон.

над залізничними робітниками. — І ти не змучилася нести таку велику путню чорниць?

Ейда Бравн заговорила зовсім чистою українською мовою, і то так, що ніхто не міг навіть підозрівати, що вона англічанка. Змаленьку зросла вона в цьому окрузі, товаришувала з місцевими дівчатами, і так навчилася їхньої мови та звичаїв, що стала наче одна з українських дівчат.

— Ну, та що робити, — відозвалася Маланка до Ейди, — тяжка ота путня й для мене, але мушу носити її, бо треба мені грошей.

Поклала Маланка свою путню з чорницями на площадці та й стала поруч інших дівчат. Час від часу перекидалася словами з своїми товаришками, Софією та Ейдою, і позирала на південь, чи не надходив вже потяг. І от вже в далечині, над лісом, замаячила хмарка диму. За кілька хвилин висунувся з-за обрію й потяг. Появилася маленька біла хмарка над льокомотивою й розлягся голосний свист. Це значило, що потяг був вже тільки одну милю від станції*). Тому то дехто з жінок зігнувся гарненько розглядити чорниці зверху в путні, а дівчата почали поправляти собі волосся та капелюшки.

Тим часом одноокий Павло, поштар місцевий, по-урядовому й поважно став при кінці північного кінця площадки, держачи свою поштову торбу на руці. Пробирав він стояти так, як вояк, забуваючи, що в його тілі вже не було молодечої гнучкості, і що спина йому нагиналася вже в дугу. Коли потяг спинився, Павло подав до поштового вагону свою торбу, і в заміну дістав звідти аж три поштові торби, з пакунками, головню з посилкових крамниць у Вінніпегу, з каталогами від тих самих крамниць, і з листами.

Потягова услуга й дехто з пасажирів позлазили з потягу й поприступали до дівчат та жінок купувати чорниці. Ніхто ні з ким не торгувався. Дівчата й жінки приймали, що їм платили. Та й не було причини торгуватися, бо по-

*) Станція — залізнична станція.

тягова услуга за чорниці, звичайно, платила добре. Платили за путню чорниць доляра, доляра й чверть, а то навіть і доляра й пів.

До Маланки приступив чорний потяговий usługач, вишкірив свої білі зуби, і наставив у руці доляра й двадцять п'ять центів. Маланці аж чомусь страшно стало, глянувши на чорне, як ніч, обличчя негра. Та вишкірені зуби й усмішка втихомирили її. Взяла вона гроші, та й рада стала, що продали чорниці за добру ціну. Бо часом приходилось брати тільки доляра за путню чорниць, за день праці.

Саме тоді, як люди посунули юрбою від залізничної будки в напрямі великої крамниці, що приміщувала в собі пошту, сонце ховалося за верхів'я дерев. Наче бджоли на ніч до вулика, попхалась юрба людей у двері крамниці.

Велика, з дощок, крамниця знаходилася тільки зо дві сотні кроків від залізничного тору. Зверху над входом виднівся напис: „А. Каплан, Дженерал Мерчент”^{*)}). А трошки нижче було написано: „Повст Офис”^{**)}). Сходи перед крамницею вели на дерев'яне підвищення. На підвищенні стояло кілька порожніх дерев'яних коробок, а на коробках сиділо кілька старих фермерів, що вже не цікавилися отакими витрішками як потяг. Сиділи вони спокійно й попихували свої люлечки.

В середині крамниця була простора. Легко в ній могло б на раз приміститися й половина людей з цілої околиці. Попри одну стіну на полицях стояли речі до їди, а попри другу лежали на полицях звої всяких матеріял та готові убрання. А такі знаряди фермерські, як залізні вила, мотики, лопати, сокири, тощо, стояли застромлені по загородках, з дротяної сітки. Попри ляди стояло кілька лавочок, щоб мали на чім присісти собі старі фермери та їх жінки. А поштова контора знаходилася в затильній частині крамниці, за дерев'яною перегородкою. Подібна вона

^{*)} Дженерал Мерчент — торговець мішаних товарів.

^{**)} Повст Офис — пошта.

була до великої дерев'яної клітки, з маленьким віконцем без шибки, крізь яке видавав поштар листи. Саме тепер оте віконце було засунене дощечкою. Звідти доходив тільки одноманітний стукіт печатки.

Маланка стояла в крамниці між дівчатами й розглядалася по людях. Заглянула вона й вуйка Митра. Сидів собі вуйко Митро спокійно на порожній барилці, перевернений догори дном, і весело перекидався жартами з фермерами, що сиділи й стояли близько нього.

От вже поштар почав голосно викликати прізвища, до кого були листи чи які інші посилки. Люди підходили, то відходили від віконця. Дівчата нетерпеливилися й роздирали коверти листів таки зараз. Маланці аж завидно почало ставати, що стільки листів прийшло до її товаришок. Вже навіть втратила була надію сьогодні отримати листа. Та от поштар вигукнув її ім'я й прізвище. Аж руки від зворушення дрижали, як брала листа в руки. Кинула оком на напис на конверті й відразу пізнала Маркове писання. І аж якось приємно-млосно на серці стало, коли зрозуміла, що лист від того, про кого як уніч, так і вдень майже постійно думала.

— Ага, і ти дочекалася листа, — заговорила Софія Мельник, що також отримала листа й чомусь м'яла його в руках. — Ну, та може твій лист ліпший, як мій. От мій лист не від того, від кого сподівалася. Написав листа не Василь, а Микола. А ти знаєш, яке з Миколи шило-миломовило... Він і до тебе може написати...

І під веселий щебіт говірливої Софії Маланка вийшла з крамниці й пустилася в дорогу додому. Вона рада була, що Софія без перепину говорила, бо серце її було ущерть переповнене дивною якоюсь теплотою, що буденне життя в рай переміняє. Їй хотілось мовчати й так вповні відчувати ту радість, що Марків лист приніс.

VI.

Вже й вересень прийшов, а дівчата виходили стрічати особовий потяг, як і вліті, хоч вже не мали тепер чорниць на продаж. Тепер була інша причина, чому вони приходили до крамниці кожного вечора, коли приходив особовий потяг. Тепер вони цікавилися двома молодими учителями, що почали вчити в двох місцевих школах у другій половині серпня.

Та не тільки дівчата поглипували на учителів, що стояли окремо, з в'язками часописів у руках. Поглипували на них і фермери, бо вірили, що учителі знають всю правду про війну. Бо ж вичитують оту правду з газет, що то аж з Нью Йорку, з Америки, приходять. Та хоч і як фермерам було цікаво знати, що то пишуть про війну американські газети, та підійти до учителів не мали смілости.

— Таж вони всю правду про війну знають. От, дивіть, яку купу газет має той учитель, що то на пана подібний, — напів пошепки говорив Антін Гарасим до свого сусіди, Василя Буряка. — Треба сказати тростісові*) Шевчукові, щоб запитав нашого учителя, отого панича, про війну.

— Ага, та треба б комусь спитати їх про війну, — притакнув Василь Буряк, однак і сам він не проявляв ніякої смілости, щоб підступити до учителів.

Один з учителів, Анатоль Назарко, був високий, стрункий, з чорним волоссям. А могло йому бути, от так, на око, двадцять і п'ять літ. Зовсім на панича подобав. Щось в його обличчі було ніжного й задумчивого. Він дівчатам дуже сподобався своєю красою, однак виглядав дуже недоступним. Ні одна дівчина навіть і в голові собі не могла помістити такої думки, щоб отой стрункий та кучерявий учитель міг на неї увагу свою звернути. Тож частіше дівчата поглипували на другого учителя, Юрка Ґеника.

*) Тростіс — шкільний радний.

Юрко Геник був також високий, але круглоголовий, подібний до борця-змагуна. Риси його обличчя були грубіші від Назаркових, але зате червоно-смугляві. Здоров'я й сила з його аж сяли. Він майже безнастанно усміхався, а очі то так і бігали безупинно по дівчатах. Дівчата відчували його погляди на собі, і їм ставало приємно від того. Тож більше їм припав до вподоби сильно збудований Геник, ніж стрункої будови Назарко.

Назарко вчив дві милі від пошти. Мешкав він самотно в хатчині біля школи, куди всяких харчів фермерських доставляв вуйко Митро, найближчий сусід. А Геник вчив сім миль від пошти, у школі біля Качаких гір. Та хоч далеко було йому до пошти, він тим не журився. Деколи приїздив на возі з сусідами своїми, а найчастіше приїздив своїм двоколесником*).

Маланка також не раз поглипувала на учителів. І вона подивлялася здорову будову Геникового тіла та його веселе обличчя. Та не любила того, що він так безнастанно щось розказував своєму товаришеві й дуже розмахував руками. Їй здавалося, що Геник навмисне отак голосно говорить і розмахує руками, щоб звертати на себе увагу. Маланці більше до вподоби припав Назарко своєю лагідною мовою та розумним виглядом.

От і знов Маланка отримала листа, що аж наче співав їй про Маркове кохання. Прочитала Маланка листа, і така рада стала, так жваво затьохкало серце, що тільки й Марка бачила перед собою, де тільки поглянула. Вона навіть і не глипнула на учителів, як виходила знов з Софією Мельник з крамниці. Раділа вона, що Марко вже скоро знов приїде на зимів'я до вуйка Митра.

Другого дня Маланка наче пташка вертілась по хаті, помагаючи мамі порядки робити та приспівуючи. Климха підсміхалася сама до себе й поглипувала на Маланку. І вона рада була. Раділа, що дочці трапляються добрі люди. Бо ж ліпшого зятя, як Марко, вона навіть й уявити собі не могла.

*) Двоколесник — біцикль.

VII.

У третьому тижні вересня листя на деревах почало жовкнути й червоніти.

Сумовитою красою оповиті перші дні канадійської осені. От ще скрізь бачиш зелене та свіже листя, та нараз вночі спадає на нього мороз, і, наче художник-маляр, розмальовує його різноманітними красками. От тут ще бачиш останки зеленого листя. Там вже шорстким шелестом шелестить пожовкле листя. А он там низом зачервонілось листя. Та не довго любиєшся отими різнобарвними картинами канадійських лісів. От за кілька днів загудів, засвістав з півночі бурливий вітер і обдер безщадною рукою всі прекрасні шати з дерев. І пройде тиждень чи що, і от вже бачиш тільки кістяні гілляки, що простяглись, наче сухі руки, і благають пощади у зимної синяви небес...

Тільки темно-зелені бори сосон, смерек, ялиць та модренів остаються постійно незмінними. Прекрасні вони, але їх краса скромна й понура. Стоять смереки, сосни та ялиці, наче монахині, що зібрались на молитву. Та пригадують вони собою ту красу, що вічна, незмінна.

Найглибше відчували цю осінню красу Маланка й Максим. У Маланчиній душі заходили великі переміни під впливом того щастя, що навіяло на неї щире кохання. Так багато подібного було між тим, що Маланка відчувала, і красою осені. Краса в обіймах туги. А Максим аж боляче-приємно відчував змінливу красу осені, бо його м'яка й вразлива душа втягала в себе всю ту красу, наче губка воду, по-молодечому.

VIII.

Однієї ночі на початку жовтня впало трошки снігу. Не багато впало. Нім сонце піднялося вгору на сяжнів два, вже й сліду по снігу не осталося. Але ж той сніжок був для старого Клима пересторогою, щоб він вже на зустріч зими приготувався.

І знов по першому сніжкові почалися ясні та соняшні дні. Почалося бабине літо, чи то індіанське, як в Канаді називають.

Тривало „індіанське літо” тільки трошки довше, як два тижні. З дня на день було соняшно й лагідно. Вночі були приморозки, і вранці срібlistий пушок проблискував до сходячого сонця. І кожного дня, коли сонце піднялося понад верхів'я дерев, ставало тепло.

Дні за днями йшли соняшні й теплі, але не такі вже ясні, як навесні й вліті. Часто небеса були затягнені наче тонесенькою сіткою, забарвленою на сіро-жовто. Отою сіро-жовтою сіткою були осінні дими. Люди ще корчували й палили непотрібне викорчуване дерево та випалювали не викошені сіножаті. А що сухо було, то на сіножатях горіла не тільки пополовіла трава, але й сухе дерно та мох під спаленою травою.

Взагалі дуже лагідне було індіанське літо — час, коли хоче людина спинитися на хвилинку в своїй праці, держачи в руках лопату або сокиру, й замріяно глядіти кудись понад верхів'я дерев, наче б чогось надіючися звідти.

Для індіан індіанське літо було колись справді літом, часом напруженої праці. То був час, коли вони справляли жнива на дику кукурудзу й наготовляли на зиму припаси сушеного м'яса з буйволів. А що головну часть приготувань робили індіанки, то було б влучно оцей короткий час осінніх приготувань назвати індіанциним літом. Така

назва вдовольяла б хоч би й Климиху, бо вона ще й дотепер той час називали по-своєму, — бабиним літом. Бо вона ще добре пам'ятала, як то в старому краю терла на терлиці коноплі та льон. В таку пору року в старім краю можна чути від раннього ранку до пізнього увечір тарахкіт терлиць. А тут в Канаді Климиха не тільки скучала без отого тарахкоту терлиць, але скучала й за прядивом Божої Матері, тобто за літаючим павутинням, що то скрізь можна побачити, що наче звисає восени з неба. Розказували собі в старому краю селянки, що то не тільки вони, труть щоосени на терлиці льон та коноплі, але що таке робить і Божа Матір у небі. І Свята Матінка Божа тре льон на прядиво, щоб було з чого пошити біленьку лянну сорочку для Її святого Сина, і в такий спосіб показує, що й всі жінки так повинні робити. Ну, і трохи того прядива Божої Матері вихоплюється з терлиці та й спадає аж на землю.

— То гарне оповідання, — роздумувала собі Климиха, влітаючи у вінок цибулю, щоб зручно було розвішувати на кілочках. Вона радісно усміхалася, уявляючи собі Божу Матір при праці.

Коли Климиха силяла цибулю у вінок, її чоловік обгортав знадвору стіни хати піском, та затулював шпарки дерном, щоб зимно не могло втискатися до хати та до пивниці. А коли скінчив свою роботу коло хати, то почав затикати шпари в стінах стайні мохом та дерном.

Коли ж покінчив Клим свої приготування на зиму біля хати й стайні, взяв сокиру та мотику й пішов корчувати ліс по другому боці залізниці. Бо ж земельки таки треба було виробляти хоч по шматочкові. І так з дня на день, від ранку до вечора, Клим перше розкривав мотикою коріння пнів, а опісля виокрчовував самі пні. Коли ж сонце зближалося вже до синіх горбів на заході, скочував він та зносив викорчовані пні до купи й складав на купки.

І був би Клим корчував пеньки отак безконечно, але встав одного дня при кінці жовтня й побачив, що всю землю покрило вже снігове накривало кілька целів загрубішки. Та й ще падав сніг. Спершу падав лапатими

сніжинками, бо то був ще вогкий, а згодом сніжинки змаліли й шалено затанцювали в повітрі на крилах північного бурливого вітру.

Коли Маланка побачила сніг, серце її аж затьохкало радісно. Бо ж здавалося їй, що по всьому снігу ніби написано, що Марко вже в дорозі на зимів'я до вуйка Митра...

. .

IX.

Анатоль Назарко був рухливий та охочий до праці. Він уважав своїм обов'язком не тільки вчити дітей в школі, але також освічувати й старших людей в своїм шкільнім окрузі. Так скоро, як упав сніг і вже не топився, Назарко розпочав недільну школу для навчання головно англійської мови. Спершу думав вчити по кілька раз на тиждень вечорами, однак по нараді з своїми дорослими учнями та ученицями треба було таку думку залишити. Бо ж далеко людям до школи та й на будних днях тяжко їм сходитися, ще й увечір. Всі учні й учениці погодилися, щоб наука відбувалася від третьої до п'ятої години щонеділі по полудні.

Вже з самого початку мав Назарко не абияку заохоту до свого нового діла, бо ж вже першій неділі вписалося двадцять і кількоро дорослих учнів та учениць. На другу неділю число учнів та учениць збільшилося до сорок. І між тими учнями та ученицями було й кілька вже старших собі фермерів та жінок. Виглядало, що всі люди в околиці забажали вчитися англійської мови.

Назарко вчив своїх дорослих учнів та учениць не тільки читати, писати й говорити по англійському, але зібрав і хор, і почав вчити всяких українських пісень. Вчитися чужої мови не всім дорослим людям легко. Дехто з учнів та учениць був би й скоро перестав ходити до недільної школи. Та спів всі українці люблять, і власне навчання співу манило до недільної школи й таких людей, що показалися не дуже то бистрими учнями щодо мови.

Маланка також дуже любила музику й спів. Їй здавалося, що вона цілими годинами з замилюванням могла б прислухуватися, як учитель пригравав на скрипці. Назарко перегравав арію кожної нової пісні, яку мав вчити, кілька разів на скрипці, а його хор прислухувався. Коли ж

приступав до самого співу пісні, то кожний учень та учениця могли вже відразу співати.

Коли Назарко починав грати, то Маланка цілою душею прислухувалася в музику скрипки. Так і можна було бачити, що вона під впливом музики душею на крилах радощів підносилася й забувала на хвилину про ціле своє оточення. В таку хвилину в Маркові заздрісці пробуджувалися. Йому заздрісно було, що учитель вмів так гарно грати. І йому так дуже хотілося приманювати до себе Маланку музикою...

Назарко відчував, як від співу та музики відзивалася Маланчина душа, наче діткнена пальцями арфа. Тому він часто звертав на неї більше уваги, як на інших дівчат. І Маланка вдячна була учителеві за всі його дрібні похвали їй за поступ в науці мови й співу. Було їй приємно, що такий вродливий та вчений учитель завважував звичайну фермерську дівчину. Вона його прямо обожала за те, що він так гарно грав на скрипці й своєю музикою підносив її на саме небо радощів.

Х.

Був то великий день для вуйка Митра, коли він вибрався з Марком Козаком на полювання лосів, званих тут мусами, поблизу Качаких гір. Його коні бігли підтюпцем, та він їх ще й підганяв. Бо ж завжди брала його велика нетерплячка, коли мав у руці або під рукою свого гвера*) старозавітного, виробу Шнайдера. Він хотів таки зараз у щось стріляти.

Стріляти канадійських лосів можна тільки пізно восени, і то треба на це дозволу від властей. Та всі люди в околиці знали, що Дмитро Баран — так справді називався вуйко Митро — в кожній порі року мав мусяче м'ясо... Знав про те й місцевий лісовий інспектор, але вдавав, що ніби нічого про те не знає. Лісовим інспектором для нагляду над лісами й звіриною був веселої та сердечної вдачі ісландець, Джек Б'єрнзен, що мав такий язик гнучкий до жартів та дотепів, як і вуйко Митро. Б'єрнзен знав, як бідували оці лісові фермери, тож навіть і тому потурав, що вуйко Митро полював мусів і роздавав м'ясо найбіднішим людям в околиці. Та воно одна річ полювати мусів покрадьки, а інша річ вибиратися на лови славно-явно. Як вже надходила пора дозволу на лови, вуйко Митро таки навмисне прибирав таку міну, як годиться славному стрільцеві. Бо ж стріляти в цілій околиці міг так, як вуйко Митро, хіба один Жан Ляру, що жив самотно біля Качаких гір.

От саме тепер, як вибрався в подорож на лови, вуйко Митро почувався, якби вибрався в похід на війну. Позад його, на снях, під сіном та накривалами, лежало два гвери: його власний гвер, виробу Шнайдер, і Марків гвер, виробу Вінчестер, кілька картонових пачок з кулями, два довгі ножі, дві сокири й велика скринька, повна всяких харчів.

*) Гвер — стрільба, гвинтівка, рушниця.

Обидва ловці, вуйко Митро й Марко Козак, були добре приготовані до зима. На ногах мали по кілька пар грубих вовняних панчіх та з кінської шкіри постолі з халлявками, званими в Канаді, між українцями, магусами. Мали вони на собі теплі кожушки з овечої шкіри. Вуха їм охороняли хутром підшиті „навушники”, звисаючі з чорних сукняних шапок. І до обидвох шапок було пришито по шматкові білого полотна. Це відзнака на те, щоб відрізнити людей від мусів... Бо ж! часом трапляються випадки, що ловець ловця застрілить, думаючи, що от мус показується з кущів.

Вуйко Митро навіть був тим і гордий, що мав білу відзнаку на шапці. Йому здавалося, наче б він генерал, і от цісар відзнакою його нагородив. Тепер був він певний, що всі люди будуть на нього пальцем вказувати, кажучи: „От глядіть-но! Вуйко Митро на полювання їде!”

Ще й сонце до полудня не дійшло, як вуйко Митро заїхав саньми на подвір'я Кирила Думки, що жив у підніжжі Качачих гір. Кирило Думка був старим товаришем вуйка Митра, тож тут вуйко Митро чувся наче вдома. Поміг Кирило й Марко вуйкові Митрові випрягти коней. Загнали коней до стайні, а харчові припаси, гвери й набойки позносили до хати. З'їли смачний обід, приготований жвавою жінкою Кирила, погуторили трохи, і вуйко Митро з Марком почали лагодитися в ліс на полювання.

Та й варт було поглянути на вуйка Митра, як він прямо не йшов, а похідним кроком вояка гордо ступав, закинувши свого старозавітного „Шнайдера” на плече. Хоч і пузатий був собі наш стрілець, то все ж таки вправно викидав вперед ногами, якби козарлюга який, що вже не одну війну пережив. Та воно так і було, що вуйко Митро через увесь час ловів вояком себе уважав.

Все йшли вуйко Митро й Марко дальше й дальше в ліс, але мусячих слідів не видно було на снігу. А як де й були, то вже давні. По годині ходу обидва стрільці розійшлися. Кожний пішов в іншій напрямі. Бо ж! не варт на ловах на мусів двом стрільцям йти разом. Коли два стрільці підуть собі кожний своєю дорогою, то чей же

скоріше можна попасти на слід муса, ніж як йдеш удвійку.

Та щодальше у глибину ліса заглиблювалися наші стрільці, то темніше ставало. Небо заволокалося темними накривалами хмар, а в верховітті дерев жалібно посвистував протяжно північний вітер. Зчасом шум вітру зменшився, але зате почав пролітати сніг, зразу ріденько, а опісля то так, як от цвіт з вишень в часі бурі.

Поглянув вуйко Митро вгору, похитав головою, і, хоч шкода йому було от так голіруч вертатися до хати Кирила Думки, то не було іншого виходу. Бо ж сніг прикривав всякі сліди, і в сніговицю муса далеко не побачиш, а дуже близько до нього не підійдеш. Та й заблудити легко, коли сніг паде й сонця не видно.

Вертався вуйко Митро до дому Кирила Думки, та не без жури. Клопотався він Марком, бо не був певний, чи Марко здогадається таке саме зробити й вернутися, ще нім зовсім стемніє, додому.

— Коли він ще не почав вертатися додому, — роздумував собі вуйко Митро, — так, як з зробив, то може заблудити. От мої сліди вже майже прикриті...

І так воно справді й сталося, як вуйко Митро собі думав. Марко ще не зараз надумався вертатися додому, хоч сніг вже падав зо дві години. Коли ж почав вертатися своїм слідом, то за якийсь час йому навкучилося йти отак викрутасами по слідах. Він пустився навпрямці, куди, йому здавалося, коротша дорога до дому Кирила Думки. Та й дуже нерозважно він поступив. Бо скоро став таки то й зовсім непевним, куди йти. І що більше думав над тим, що заблудив, то сильніше світ почав якось викручуватися в його очах. Маркові ставало страшно, що от під ніч може далеко забитися в лісі й загинути там від зимна. Та саме тоді, коли в його душу почала втискатися безнадія, вийшов він на якусь поляну. Розглянувся навкруги й розпізнав, що знаходиться серед дороги. Та куди треба було йти, щоб дійти до хати Кирила Думки, не знав. Не було іншого виходу, — треба було йти в один бік або в другий. І Марко пустився отак навмання наліво. Йшов так з го-

дину, і нараз побачив промінчик світла біля дороги. Дійшов до отого світла й побачив перед собою невеличку хатину.

Відчинилися двері й крізь отвір Марко відразу пізнав кремезну постать Жана Ляру, що жив самотно в лісі, наче пустельник. Не було там ніяких інших будинків. Жив собі отут Жан Ляру самотно, і, коли не полював, то шкури з звірят до продажу приготавляв. А був він високий, плечистий чолов'яга. Обличчя в нього було таке темно-мідяне, як в індіана. А так, на око, було йому понад тридцять літ. Тільки в ряди-годи бачили його люди в крамниці. Приїздив туди тільки за припасами. Та навіть і в крамниці волів він сидіти собі окремо від людей на якійбудь дерев'яній скриньці та безнастанно жувати тютюн. А замітний був він тим, що мав на собі якусь таку чудернацьку гуньку з мусячої шкурки, з якої звисали навкруги шкуряні дрібненькі торочки. Коли ж говорив щось, то звичайно або до залізничного наставника Бравна, або до вуйка Митра, бо Бравн говорив по-англійському, а вуйко Митро був найславніший стрілець в околиці.

Увійшов Марко Козак до хатчини й почав розказувати Жанові пиняво по-англійському, що полював разом з вуйком Митром і заблудив у лісі. Коли Жан почув ім'я вуйка Митра, то зараз повеселішав і привітним став. Попросив Марка присісти, а сам вже хотів заходитися вечерю для нього приготувати, бо сам був вже по вечері й не мав нічого готового під руками. Хотів присмажити для гостя мусячого м'яса. Та Марко сказав, що тільки чаю хотів би напитися. Бо хотів таки зараз йти, щоб вуйко Митро не журився.

Жан Ляру сказав Маркові, хай йде дорогою в той самий бік, що й до цього часу йшов, і так години за півтори або дві дійде до хати Кирила Думки. Пустився Марко скорим кроком вперед і по якімсь часі почув в далечині перед собою кілька вистрілів. Він певний був, що то вуйко Митро стріляв, і в той спосіб повідомляв, куди треба йти. Щоб зменшити занепокоєння вуйка Митра, Марко й собі вистрілив три рази. Ще раз у далечині роздався

гук вистрілу, і настала тишина. Це значило, що вуйко Митро пізнав відповідь Марка й пішов заспокоєний до хати.

Вкінці Марко добився крізь намети снігу до хати Кирила Думки. Коли переходив поріг, його ніздрі приємно полоскотав запах смаженого м'яса й картопель. Ще такі у часі вечері вуйко Митро почав картати Марка за його нерозважний крок і перестеріг, щоб на будуче завжди якнайскоріше вертався додому, коли пічнеться сніговиця.

— Тільки такий чоловік, що прожив довгий час у лісі, може дати собі раду в лісі взимі в часі сніговиці, — почав навчати вуйко Митро. — Бачиш, Марку, пні дерев попри землю мають темнішу й мохом порослу кору від північного боку. Але щоб це завважити, то треба мати вправне око чоловіка, що не раз вже по лісах бував. Зрештою я ще й по тім міг би пізнати, куди йти, що ще на початку, нім ми пустилися в ліс, я завважив, що вітер дув з півночі. А напрям вітру взимі, в Канаді, раптом не зміняється. Тож і вітер може допомогти відгадати, куди треба йти. Ая, багато дечого навчився я по канадійських лісах, — додав протягло вуйко Митро, і замовк, попадаючи у сонливу задуму.

Сніг перестав падати ще перед північчю, а на другий день було тихо та ясно. Заповідався дуже пригідний день на лови.

— Ну, в такий день, то аж любо йти на полювання. Тепер можна побачити тільки свіжі сліди на снігу, — сказав вуйко Митро, забрівши в глибокий сніг. — Та сьогодні ми разом йдім, бодай до полудня.

Перед полуднем вуйко Митро попав на зовсім ще свіжий мусячий слід. По годині або більше ходу вийшли наші стрільці на досить велику поляну серед осичини. І тут вуйко Митро спостеріг прямо цілу сітку свіжих слідів. В деяких місцях сніг був вже поздираний мусячими ратицями. У тих місцях видно було солончакувату землю.

— От, що воно, — радісно заговорив півшепотом вуйко Митро. — Таж тут солончак. Муси сюди сходяться злизувати сіль з землі під снігом. Та ми добре зробимо,

коли якнайскоріше звідси заберемося. Треба скритися в кущах по полудневім боці цього солончака, так, щоб вітер не заносив з нас задиху сюди. Бо мусам дуже добре звітрити людину. Видно, що для мусячого носа людина таки не запахами заносить...

На полудне вкусили наші стрільці кілька раз напів замерзлого хліба з м'ясом і почали ждати в затишку від вітру, на полудне від солончака. От так за годину часу показалося на солончаку сім мусів. Приємно було глянути на оцих рогачів канадійських лісів. Гарні сотворіння. Аж шкода стало їх стріляти навіть і вуйкові Митрові. Та що ж зробиш, — потрібно було м'яса.

Гукнули нараз серед пущі два вистріли. Великий мус, по правім боці невеличкої черідки, скочив вперед і таки зараз повалився на сніг. Куля вуйка Митра майже прошила йому серце... І мус по-лівому боці підскочив, але, шкутильгаючи, почав втікати за рештою мусячої черідки. Та не далеко й він утік. Повалився на сніг, нім ще добіг до ліса. Та ще раз треба було вистрілити в нього, щоб добити. Оцей другий мус впав від кулі Маркової.

На четвертий день полювання вуйко Митро сполював ще одного муса й почав лагодитися в дорогу додому. Половину муса наші ловці лишили таки Кирилові Думці, одного взяли собі, половину дали Василеві Ракові, найбіднішому фермерові в околиці, і цілого муса Климові. Василь Рак, жінка та їх шестеро діточок не знали, як нарадуватися таким щедрим дарунком вуйка Митра. Та вуйко Митро вийшов якнайскоріше з хатчини, бо ніяково було йому вислухувати подяки.

XI.

Коли вуйко Митро й Марко Козак від'їхали на полювання, Маланка була дуже занепокоїлася. Всякі думки приходили їй в голову, бо ж чула про багато нещасливих випадків на ловах на мусів. От чула про те, що чоловік чоловіка застрілив, думаючи, що то звір вилазить з кущів. Ще в іншому випадку заблудив чоловік в часі полювання, і тільки з нього кістяк знайдено кілька літ пізніше... Чула й про таке, натрапив чоловік на легко замерзлу багнюку в лісі, застряг і замерз там. Тільки шапка лишилася свідком нещасливого випадку... Почали люди вліті розшукувати багнище там, де знайдено шапку, і знайшли в трясовинні тільки кістяка й рушницю біля нього... Журилася Маланка, щоб і з Марком щось подібного не приключилося.

Коли ж на п'ятий день вуйко Митро привіз муса до Кліма, і приїхав з ним і Марко, то Маланка дуже зраділа. А коли Марко усміхнувся й заговорив до неї привітно, то радість її не мала границь. Вбігла Маланка до хати і аж тричі поцілувала Ксеню. Ксеня здивувалася, і так допитливо поглянула, що Маланка аж зарум'янилась. Та за хвилю Ксеня й собі усміхнулася, бо й вона зрозуміла, чому сестра така рада...

XII.

Коли кілька днів Максима не було в школі, учитель запитався Ксені, що з ним сталося. Ксеня відповіла, що брат дуже простудився і лежить хворий у ліжку.

Другого дня увечір Назарко приїхав з вуйком Митром до Кліма. Вступив учитель до хати, поздоровив всіх і всім щиро стиснув руку, навіть і маленькій Оленці, що сиділа у старого Кліма на колінах.

— А вітаємо, вітаємо гостей, — кілька раз повторив старий Клим, вітаючися з учителем та вуйком Митром.

— Ну, і як же тобі тепер, Максиме? — запитався Назарко, сівши при ліжку.

— Дякую. Мені вже трохи легше, — відповів Максим тихим голосом.

Назарко сидів біля ліжка й наказував, щоб Максим робив все те, що приписав лікар, бо інакше то сам собі може пошкодити.

— Не забувай, що не треба перед часом вставати з ліжка. Встанеш аж тоді, коли будеш чути здоровим. А покищо лежи та не журися. Все буде якнайліпше, але треба бути веселим. Про слабість зовсім не думай. Тільки сильно бажай, щоб знов здоровим бути. Пам'ятай, що ми стаємо тим, що про себе думаємо. Тож хто слабкий, то й повинен бути зовсім певний, що знов виздоровіє. Взагалі, треба не піддаватися недузі, скільки лише можна. Хто бореться проти слабости й має віру що виздоровіє, той, звичайно, й скоро виздоровлює. Так почуватися — то найліпше лікарство, — наказував учитель.

Опісля вуйко Митро розказав, що й він кілька раз в житті простудився був і як виліковувався, та що сільські знахарі приписували йому на простуду. А потім розговорилися чоловіки про війну, бо ж був то такий час, що аби-хто, то війною цікавився. Та найбільше про війну

розказував учитель, і всі дивувалися, де то в його голові могло поміститися стільки знання.

І Маланка дуже пильно прислухувалася, що Назарко говорив до Максима та що розказував про війну. Сиділа спокійно у кутку біля печі й прислухувалася. Їй приємно було, що учитель час від часу й на неї поглипував.

— Та от вже таки досить пізно. Треба нам в дорогу рушати, пане Баране, — звернувся учитель до вуйка Митра, називаючи його по прізвищу, бо якось ніяково було називати вуйком Митром, хоч так його ціла околиця називала. — Ну, от добре, що пригадав собі. Приніс я тобі, Максиме, цікаву книжку. Та читай тільки потрошки, щоб не перетомив себе. А ось тут для вас, панно Клим, цікава книжка. Та хіба й вас перестережу, щоб не бажали на раз проковтнути цілу книжку очима, — додав Назарко жартом

По цім першім вечорі був Назарко частенько гостем у Климів, і Клими були йому дуже раді.

ХІІІ.

Одного вечора по вечері Петро Мороз і його брат Олекса прийшли до Климів трошки побалакати. Принесли вони з собою й Оленку. Коли прийшли до хати, то побачили, що „доктор” Вуйтик щось ворожив. В руках тримав він яйце над склянкою з водою, а біля нього стояли зацікавлені Максим, Маланка та Ксеня.

Перед „доктором” в склянці з водою відбувалися дивні зміни з білком яйця. Білок витікав поволі з дірочки в шкаралупі яйця, спадав на хрестик, з двох прутиків з мітли, що стояв на вінцях склянки, і в середині склянки в воді прибирав дивні вигляди. І з тих виглядів білка „доктор” Вуйтик ворожив Маланці...

— Ну, і як там, коло тебе тепер, Петре? — обізвався на поздоровлення „доктор”. — А це твій брат? Я от вчу Максима, як ворожити, як пізнати те, що буде, — якось ніби зніяковіло говорив „доктор”, поглипуючи на Олексу, чи той не сміється з нього.

— А я б не хотів знати, що має статися зо мною. Бо коли б я знав, що станеться, то може не мав би вже й охоти щобудь робити, — заговорив напів жартом Петро. — Коли б я знав, що знайду багато грошей, або що вмру навесні, то де б мені хотілося по снігах лазити та дерево на продаж різати? От тому то не хочу знати, що станеться зо мною.

— А все ж таки дуже цікаво знати, що має статися. Я то таки хочу знати, що мене чекає, — заговорила Маланка, щоб не знеохотити „доктора” Вуйтика.

А був собі „доктор” Вуйтик цікавим старушком. Вже от переступив йому вісімдесят і третій рік, та він держався ще так кріпко, як дубок. Був високого росту, стрункий, не мав ще горба, волосся було ще все, наче в молодого

рекрута, і такий був собі ще дужковатий, що не раз закликав молодих хлопців побігти з ним наввипередки. Служив він при австрійському війську щось дванадцять літ, брав участь у війні з Італією та Прусами, та скрізь бував з австрійською армією по австро-угорській монархії. І, між іншим, навчився також знахарства та ворожби. І от це знання на старості літ придалося йому, дало спромогу заробити на хліб насущний. Коли в околиці захворіла яка жінка, то негайно вдавалися до „доктора” Вуйтика. А він її кілька раз скупав у теплій воді з виваром з зілля, нам'яв руками черево, або баньки приклав, скинув вуглики, або яйцем поворожив, і ставало легше... А головню помагали теплі купелі, відпочинок і натирання черева. Старий Клим не дуже то любив розмовляти з „доктором” Вуйтиком, бо Вуйтик любив військо головню як військо, а для Кліма військо було тільки життєвою школою. Вуйтик любив чванитися своїми вояцькими подвигами та завойовуванням дівочих сердець, а Клим розказував, скільки він навчився життєвого досвіду при війську. Та зате був „доктор” Вуйтик у ласці Климихи та її дітей, бо всі вони цікавилися його штучками, ворожбою та жартами. Взагалі, в цілій околиці Вуйтик був у ласці жіноцтва та дітвори.

Зачув „доктор” Вуйтик, що чоловіки заговорили про війну, і насторожив вуха, наче військовий кінь. Слово „війна” так і діяло на Вуйтика, як бойова сурма на військового коня. А вже як хто згадав про гармати, то Вуйтик мусів і своє слово докинути.

— А я вам кажу, що Німеччина таки не була б так легко зайшла в Францію, якби не австрійські гармати. Я знаю, прус добре б'ється, але найліпші гармати Австрія має, — запально докинув своє слово „доктор” Вуйтик.

Говорили чоловіки про війну аж десь до десятої години. Говорили, що кому на думку прийшло. Та й Олекса часто докидав своє слово та все поглипував на Маланку, але захохот там не знаходив. Вона читала собі книжку.

— То мусить бути дуже гарне оповідання, — подумав Олекса, — коли вона ані разу навіть очей не підведе.

Коли „доктор” Вуйтик пішов додому, піднеслися й обидва брати. Петро взяв на руки Оленку, що спала вже з годину.

— А як там, хлопці, робота в лісі? — запитав Клим.
— Чи є вже по що їхати до ліса завтра?

— Думаю, що ми сьогодні врізали зо два корди*) дров, — відповів Петро. — А завтра раненько ми прорубаємо в лісі дорогу до дров, так, що ви можете досить рано виїхати саньми в ліс. Ми там будемо чекати. Олекса вже трохи привик до такої роботи. Треба буде купити йому завтра магуси та теплу шапку з хутровими навушниками. Він собі сьогодні мало що не відморозив вух у тій шапчині літній. Мусів голову шалем оббивати. Та скоро він зовсім стане подібний до „ломбер-джека”**), зажартував Петро, поклепуючи рукою брата по плечі.

Нім вийшов Олекса надвір, ще раз глянув у куток, де сиділа Маланка. Вона гляділа на виходячих братів, і чомусь усміхалася. Мабуть, щось гарного прочитала, та весело їй було. Та Олекса зрозумів Маланчину усмішку як заохоту для себе, і йому стало радісно на душі. Він вийшов на двір і радісно глянув на зоряне небо. І небо всміхалося зірками до нього.

*) Корд — 128 кубічних стіп дерева.

**) „Ломбер джек” — дереворуб, робітник у лісі.

XIV.

Другого дня рано старий Клим заложив хомути на волів, Джека й Джима, і запряг їх до канадійських подвійних саней, з риштуванням з коротко порізаних ковбків дерева. Потім виліз на сани, взяв віжки в руки й вигукнув: „Гедап, Джек! Гедап, Джим!“ І воли рушили вперед, йдучи по слідах Петра й Олекси в снігу.

Спершу Олекса дивувався, коли побачив подвійні сани на подвір'ї Кліма. Та коли побачив ті сани в руху, як вони, наче змії, то підносилися вгору по колодах дерева під снігом, то спускалися в ямки, то вповні зрозумів, що такі подвійні короткі сани, свобідно зчеплені посередині докуп, дуже добре припадаються до їзди по невтертих доріжках.

За кілька хвилин Петро, Олекса та старий Клим накидали корд коротко порізаного, до міри, дерева на риштування на санях, і сани знов своїм змієним повзанням почали виповзувати з лісу. Того дня Клим ще раз по полудні заїхав в ліс і повіз до стації ще другий корд дерева. За різане дерево на паливо крамар платив Климові не грішми, тільки посвідками, за які можна було купувати в крамниці все, що потрібне до хати, або сплачувати довжки з літа.

Того дня увечір пішов Петро з Олексою до крамниці, щоб купити братові дещо. Купив Петро за посвідки за дерево Олексю пару магусів з конячої шкіри, дві пари грубих вовняних панчіх, рукавиці з міцної шкіри, з теплими слідніми рукавицями з вовни, теплий светер*) і чорну шапку з хутровими нависами на вуха.

— Ну, шапка — як шапка, та ще одного їй бракує, — заговорив жартома Олекса. — От напереді шапки треба б

*) Светер — вовняний кафтан.

ще пришити отакого наносника з хутра, що закривав би ніс... А то легко тут відморозити кінчик носа... Ху-у-у, як тут зимно в Канаді.

— Ну, та як хочеш отакого наносника на ніс, то можемо тобі зробити. Скажу своїй Катерині сьогодні, та й пришиє тобі до шапки наносника, хоч би й на ціле лице. Тільки дірочки на очі попроверчуємо в отім наноснику... — шуткував Петро.

— Та я тобі, Олексю, радив би не дуже то панькатися з своїм носом. От, бачиш, та й ми маємо носи, але наші вже завуджені морозом канадійським. От приморозиш ніс кілька раз, облупиться тобі шкура з кінчика носа, а потім, як наросте друга, то буде така міцна, як шкура твоїх магусів з конячої шкури. Зразу канадійський мороз з північним вітром таки добре смалить в лице та ніс, але як їх вже добре засмалить, то лишає в спокою. Бачиш, як нас вже зимно позасмалювало? От і я виглядаю вже наче правдивий індіанець. А он сидить Жан Ляру. Подивися на нього, і чи ж справді він на індіанця не подібний? Еге ж, та й ти будеш так виглядати за два-три тижні. Таке лице витримає хоч би й шістдесят степенів морозу, — жартома приговорював Марко Козак до Олекси.

— Та я вже від довшого часу бачу, що тобі, Марку, щось то дуже припав до вподоби отой Ляру. Та й ти, здається, хотів би отак жити в лісі, як він. Тобі тільки гарненької індіаночки пошукати та й до індіанців пристати, — шуткував з Марка Петро.

— Ну, індіаночка індіанчкою, а коли б мені трапилася яка добра дівчина тут на фармах, то будь певний, Петре, що з мене вийшов би не абиякий фермер, бо таки люблю коло землі робити, — сказав вже поважно Марко.

Другого дня дереворуби надальше продовжали свої зимові жнива в лісі,

XV.

Хоч і як зимно було на різдвяні свята, то колядники ходили з колядою й збирали датки на місцеву церкву. Всі люди з околиці святкували свята так, як в старому краю. Був скрізь по хатах і дідух на підлозі, і сніпок-дід у кутку на лаві, і по дванадцять страв, і колядки.

Коли прийшов Новий Рік, то ранесенько узяв Максим жменю зерна, увійшов до хати й почав засівати, приказуючи: „Сійся, родися, жито-пшениця, всяка пашниця! На щастя, на здоров'я, на Новий Рік, щоб вам ліпше вродилося, як вторік! Сорочка по землю, льон по коліна! Щоб вас голова не боліла!”

— Дякую тобі, Максиме, дякую. Ти мені пригадав старий край. На ж тобі „кводра”*). Йди ж тепер і до Петра. Та й вони зрадіють, як ти засієш, — заговорила, приємно здивована, Климиха.

Та й в Петра в хаті всі зраділи, коли Максим прийшов засівати на Новий Рік і поздоровив всіх новорічним привітом. І Петро дав йому „кводра”. І стільки ж докинув і від себе Олекса.

Коли ж проминули Водохрищі, то й настрій різдвяних свят проминув. Прийшли м'ясниці й розпочався час весіль.

*) „Кводер” — срібний гріш вартости 25 центів.

XVI.

Однієї суботи у лютому місяці відбувся танець у залі, з якої на той вечір усунено більярдкові столи. Крім дівочих личох, у залі не було нічого принадного. Над головою не було стелі, можна вгорі було бачити тільки бантиння. Але вгору ніхто не заглядав. Люди тільки людьми цікавилися.

О дев'ятій годині зала вже була битком наповнена людьми. Старші люди сиділи на лавках попри стіни, а молодь стояла гуртками й весело розмовляла. Скрипач вже строїв скрипку, тож молодь готувалася до танцю. До помічі скрипачеві був ще й цимбаліст. І цимбаліст випробовував теж свій інструмент. Вдаряв то тут, то там паличками по струнах на цимбалах.

Коли ж заграла музика дрібненько козачка, то нікого не було треба посилати до танцю. Пішли мішма з українськими танцями англійські, німецькі та французькі. Коли ж музика заграла вальса, Марко взяв Маланку у танець. Під звуки мрійливої музики вальсової розкішно було танцювати й мріяти найгарніші мрії про кохання. Коли ж Марко наклонив свою голову до Маланки й шепнув їй у вухо: „Маланю, ти наймиліша зо всіх дівчат. Ти так гарно виглядаєш сьогодні увечір...” — то Маланці здавалося, що вона прямо не танцює, але літає, наче пташечка на крильцях.

Танці скінчилися по півночі. Маланка йшла додому з Катериною, Петром та Олексою. Цілий танець був наче прекрасний сон. Та от тепер дунув в лице ідучих морозяний вітер і танечний сон розвіявся. Маланка глянула на зоряне небо та на північне сяєво й там побачила щось ніби другий сон. Півколесом на півночі мерехтіли вужисті промені північного сяєва, а ціле небо всипане було тисячами ясних зірок. Маланці здавалося, що навіть і зірки знали, що Марко сказав: „Ти наймиліша зо всіх дівчат!”

XVII.

Другої суботи ввечір більярдова заля знов була повна. Сиділи люди на довгих ослонах з широких дощок, по обох боках вузької вулички, посередині залі, лишеної для проходу. Але трудно було пропхатися близько до підвищення в затильній частині залі навіть і тією вуличкою між ослонами. Всі люди поглипували раз-у-раз на куртину перед собою, пошиту з мішків від муки. Ще ніколи попередньо не бачили вони представлення на оцій, на швидку руку зробленій, сцені, то прямо чудо сподівалися побачити.

А за куртинуою Назарко мав чимало мороки з своїми аматорами, підмальовуючи їх лица та причеплюючи їм вуса. Скрізь треба було заглянути, всього допилювати. А час стрілою летів. Люди вже почали були нетерпеливитися, коли, чверть по дев'ятій, чиясь рука досить швидко відсунула куртину набік.

І справді те, що діялося на підвищенні, здавалося людям, прямо чудом. Переносило їх у старий край на кілька годин. Тільки час від часу можна було почути важке зітхання між жінками, що боліли над незавидною долею Наталки, то сміх між чоловіками, коли заговорив Возний своєю чудернацькою мовою та почав залицятися до Наталки.

Дуже припали людям до вподоби співи Маланки в ролі Наталки. Марко грав невдячну роль Возного. Він знаменито наслідував чудернацьку, старо-урядову мову дрібного сільського урядовця і тим розвеселявав публіку. Та з найбільшим подивом гляділи люди на Ейду Бравн в ролі Терпелихи. Вона так влучно грала роль старокраєвої жінки, що всі не могли надивуватися, як вона могла так добре вивчитися української мови й зрозуміти душу українки, бо всі знали, що вона англійська дівчина, тільки що зросла серед українців. А вже найбільше її подивляв

Володка Ганчар, що грав ролю дійсного Наталчиного нареченого, Петра. Та й не дивно, що Ейда виглядала для Володка прямо якимось надземним сотворінням — бо він її кохав. Ну, але на сцені треба було бути Маланчиним любовником.

Не могла надивитися на свою доню й стара пані Бравн, що тільки частинно розуміла, що доня говорила по-українському. Її серце вщерть було наповнене радістю. По представленні жінки обступили її й почали вихваляти її донечку, яку вважали за одну з-поміж себе.

Та й Климисі з лица аж сяла радість, як побачила свою Маланочку в українському дівочому убранні та почула її спів. Їй здавалося, що прямо всі люди думають: „То оце ж така славна донечка Климихи!” І не без підстави думала так мама про доню, бож таки справді всі люди подивлялися Маланчину красу й спів.

Коли ж по представленні Маланка вийшла з-за куліс, обступили її подруги й почали вихваляти її за те, що так славно відограла свою ролю. Навіть деякі молоді хлопці перемагали свою соромливість, підступали й казали: „Але ж ти, Маланко, гарно грала на сцені!” Підступив й учитель Назарко, щиро стиснув їй руку й голосно сказав, так, що всі почули: „Ви справді, панно Клим, дуже добре відиграли свою ролю!” Від такого щирого поздоровлення лица Маланки вкрилися рум'янцями. Потім Назарко сказав приємне слівце Ейді Бравн, і подякував всім своїм аматорам за їх старання, щоб представлення вийшло якнайліпше.

Радів Маланчиним успіхом і Марко Козак. Але коли почув учителеві слова поздоровлення звернені до Маланки, защеміло йому серце. Але чому защеміло серце від щирих слів учителя, Марко зрозумів аж кілька годин пізніше. То не те, що учитель сказав, боляче шпигонуло Марка в серце, але ота дрижача й ніжна нотка в голосі та променіючі очі учителя.

По представленні на швидку руку кілька хлопців поклали під стіну лавки, і почався танець. Старші люди

пішли додому по перших кількох танцях. Залишилася тільки молодь та молоді фермері з жінками своїми.

На початку танцю були ще й обидва учителі. Щоб показати людям, що не надто горді вони мішатися з ними, обидва учителі постановили протанцювати кілька танців, але головню з старшими жінками.

І чимало пані Бравн здивувалася, коли Назарко попросив її в танець. З Маланкою танцював учитель Генік, а з Ейдою Володко Ганчар.

— Ото дочекалися мама, — говорила Ейда до Володка, — потанцювати з паном Назарком. Та вони будуть щодня згадувати про цей випадок.

Опісля обидва учителі знов пропустили кілька танців. Коли ж музика заграла козачка, Назарко попросив в танець Маланку, а Генік старшу жінку одного шкільного тростіса. В часі танцю, з того, як Назарко до неї відносився, по його рухах та очах, Маланка зрозуміла, що й він був закоханий у неї. Чулася вона прямо на самім вершку радощів, що такий вчений та гарний панич покохав її.

Та хоч Маланці стало приємно від того, що з таким обожанням глядів на неї Назарко, то ні на хвилинку не переставала вона кохати Марка. Але Марко не знав тайних думок Маланки, і розумів тільки те, що учитель кохає її, і що вона аж сяє радістю. Маланчин усміх щастя застряг у серце Марка гострим ножом. Марко не осуджував Маланку за її нове щастя, але болісно стало йому, що розвіялись його щасливі мрії...

Розпука огорнула серце Марка, та він навмисне пробував бути дуже веселим. Таким одчайдухом його ще ніхто не бачив. Та хоч як він пробував бути веселим та дотепним, то Маланка спостерегла, що за його веселістю скривався смуток. Те можна було вичитати з його посоловлених очей.

Затанцював Марко з Маланкою, але якось так відмінно та зухвало від попередніх разів, що вона тільки здивовано глянула на нього спершу, а вкінці таки набрала відваги й запитала:

— Що з тобою, Марку, сьогодні? Ти ж самий до себе не подібний! Я аж боюся тебе...

— Нічого мені не бракує сьогодні, — відповів зухвало Марко. — От тільки чомусь збитоїним трохи став, та й розбрикався...

Маланку почасти впокоїла Маркова відповідь, тож почуття щастя в неї не зменшилося. Вона чулася дуже щасливою навіть ще й тоді, коли лягала вдома спати, вже над ранком.

XVIII.

— Вуйку, я задумав вписатися до канадійського війська! — наче вистрілив Марко Козак в неділю по вечері.

Всі видивилися на Марка, бо не знали, чи він жартує, чи правду каже. Та скоріше його слова подібні були до правди, як до жарту. Бо, щоб перебороти своє власне зворушення, Марко аж вигукнув свої слова, чого попередно ніколи не траплялося.

— Ну, та куди тобі до війська! — спробував вуйко Митро повернути Маркові слова на жарт. — Як би от так приймили мене до війська, то я, їй-Богу, закинув би на плече свого „Шнайдера” та почимчикував на війну. А там такі стрільці, як я, придалися би... Ех, то-то всипав би я ворогам бобу своїм „Шнайдером!”...

— Ні, вуйку, я таки не жартую, — знов заговорив Марко. — Я таки на правду хочу вступити до війська. А щоб не було труднощів вписатися, то скажу військовим властям, що я українець з російської частини України. Проти людей з Австрії тутешні військові влади вороже настроєні, бо не знають різниці між дійсним австріяком та українцем. Від'їду до Вінніпегу у вівторок рано.

Коли жінка вуйка Митра зрозуміла, що Марко не жартує, вона так щиро заплакала, як за рідним сином. Побачила Настуня, що мама плаче, то й собі заплакала. Вуйко Митро, хоч і який був говірливий, то замовк, видивився на Марка, і тільки безрадно руками розвів. Тільки Роман Федик, товариш Марків по роботі в лісі, став, підойшов до Марка, поклепав його рукою по плечі та й похвалив його:

— Добре, Марку робиш. Туди обидвом нам дорога! Я вже через кілька місяців чуюся, якось так ні в цих, ні в тих... Ніяково. Стидно мені в очі глянути воякові. От

недавно був тут у військовім убранні брат Жана Ляру. Ну, і чи повірите? Не міг я йому в очі глянути. Здавалось, що його очі так і питаються мене: „Ну, а ти чому поза плечі ховаєшся? Чому ти не при війську?” Тож піду і я слідами твоїми, Марку.

Від тих слів Митриха ще дужче захлипала. Їй, як жінці, стало жаль, що от такі прегарні хлопці за кілька місяців в сирій землі можуть лежати, десь далеко, аж у Франції. Тож почала вона умовляти обидвох парубків, щоб залишили свої думки про військо. А вуйко Митро і далше мовчав. Хоч і шкода було йому таких здорових та рослих парубків, як дубків, на війну виражати, то все таки був і він тієї думки, що як війна — то війна, і що молоді парубки не повинні бути боягузами.

У понеділок була така заверюха, що годі було й носа надвір показати. Тому то ніхто не довідався того дня, що Марко до війська збирається. А в вівторок, ще до сходу сонця, від'їхав Марко потягом до Вінніпегу. Митриха за сльозами так і світу Божого не бачила через кілька днів. Плакала, як по мерцеві. А Настуня помагала їй. А вуйко Митро мов і не той став. Замовк, і тільки кудись в далечінь глядів задумано. Пройшло більше тижня, нім знов жартувати почав.

XIX.

Кілька днів по від'їзді Марка, Маланка отримала від нього короткого листа. От що було в листі:

„Дорога Маланю!

Так найліпше, як сталося. Бажаю Тобі всього найкращого. Пробач, коли я Тебе скривдив. Для Твого й, можливо, свого власного добра — найліпше так, як сталося. Я вже вписався до канадійського війська. За кілька тижнів виїдемо до Англії, а звідти за кілька місяців вишколення на фронт до Франції. Ти назавжди останешся у моїм серці якнайгарнішою згадкою.

Тобі ширий,

Марко.”

Так Маланку проголосили слова Маркового листа, що вона мало що не зомліла. Тож скоро вийшла з крамниці надвір, щоб обвіяв її холодний вітер. І справді вітер наче пробудив її з якогось страшного сну. Йшла, а сльози так і змивали її обличчя. Треба було раз-у-раз обтирати хусточкою лица, бо від зимного вітру і сльози могли б замерзнути.

— Ну, і здивував мене Марко... Я ж нічого не маю проти того, що він вступив до війська. Але ж чому він не прийшов до нас бодай попрощатися? Чим же я його прогнівила? І не можу зрозуміти, чому Марко так дивно повівся й чому такого зимного та короткого листа написав, — йшла й роздумувала Маланка.

Вдома Маланка показала листа своїй сестрі Катерині.

— Скажи ж мені, сестричко, що отой лист значить? Що то значить: „Так найліпше, як сталося?” — запитала Маланка крізь сльози.

— Що ж, тут нема нічого незрозумілого, — почала поважно й наче безсердечно Катерина. — Чи ж ти ще не розумієш, що цей лист значить? Марко так скоро від'їхав, бо він був певний, що ти пропала для нього. Ні, Маланко, ти не жалій себе. З Марка буде добрий вояк. Ну, та й не всі вояки гинуть на війні. Коли він доживе до кінця війни, то будь певна, що назад сюди приїде, щоб розвідатися про тебе. Та я думаю, що до того часу Маланки Клим вже не буде. Хіба що пізнає свою давню знайому, коли погляне на жінку Назарка... — говорила протяжливо й з притиском Катерина, хоч і знала, що її слова, мов ножем, краяли Маланчине серце.

— Та що ж ти таке говориш, Катерино? Чи ти з розуму зійшла? Що спільного учитель має зо мною? — докірливо накинулася Маланка на сестру.

— Ти, Маланю, насамперед успокойся, і вислухай, що я тобі маю сказати. Ти, видно, того не знаєш, що всі люди в околиці говорять, що Назарко залюбився в тебе й задумує сватати тебе. А почали люди говорити так, ще таки від перших днів, коли Назарко почав навідуватися до хворого Максима. Ну, ти знаєш: люди — людьми. Вони знають тільки одну причину, чому Назарко сюди так часто заходить. Та й, зрештою, підозрівають вони не без підстави. Чи ж ти зовсім засліплена й не бачиш, як Назарко закохано слідкує очима за тобою? — допитувалася Катерина, обнявши сестру.

— А я таки зовсім не могла додуматися, що люди таке плещуть про мене... Ну, і чого вони від мене хочуть? — сказала крізь сльози Маланка.

— Ну, та ти не маєш чого плакати, Маланю, — почала потішати Катерина. — Люди нічого злого про тебе не говорять. Вони тільки кажуть, що учитель любить тебе. Ну, а в тім нема нічого злого. Коли б я була ще дівчиною й Назарко залицявся до мене, то я б вважала те за найбільшу честь. І я б з охотою пішла за нього. Я таки широко думаю, що Назарко — це такий хлопець, що з свічкою другого такого не знайдеш. Та й Марко гарний і добрий хлопець, але він не має такої науки, як Назарко.

Ну, а ти ж мені сама казала, що любиш вчених людей. Та й сама ходила б ще до школи, як би могла. Та й, я певна, була б з тебе добра учителька. А я — то відмінна від тебе. Я мало цікавлюся книжками. Я люблю саме життя, кухарити, шити, купувати щось в крамниці. Та й між людьми люблю бувати. А ти й Максим — інакші. Ви подібні до нашого вуйка Івана, що хотів був в театрі славним актором стати та й здібність мав до того, але не було кому ним зацікавитися, вивести його в люди. А я — подібна до тата. Та й я люблю багато знати, але такого, що може мені придатися. Та й не все те гарне, що я знаю. Але що я скажу, то так воно і є. Чи не так, Маланю? — трошки похвалила й саму себе Катерина.

— То правда, правда, що ти кажеш, але часом ота твоя правда дуже гірка, — сказала напів жартом Маланка, бо почувала, що вже їй легше стало на серці.

— Ну, та я тільки те кажу, в що вірю. Тому я не можу зарадити. Такою я вже змаленьку. Але ти знаєш, що я ніколи тобі зла не бажала. Я хотіла б тобі саме небо прихилити.

— Ну, і що, ти думаєш, було б найліпше для мене? — запиталася зовсім невинно Маланка.

— Я певна, що ти того не будеш любити, що я тобі скажу. Але ти сама відчуєш, що я правду кажу. Найліпше, що ти могла б зробити — то віддатися за учителя, коли він посватає тебе. А я певна, що він хоче тебе, — наче вистрілила Катерина, глядячи сестрі прямо в очі.

— О, як ти безщадно говориш! Ти страшна! — аж скрикнула Маланка й затулила вуха пальцями.

— Нім я скінчу казати тобі, що маю на думці, то ще тобі скажу щось, що, може, не сподобається тобі. Ти любиш Назарка й Марка, але ти сама собі боїшся признатися до того. Ти любиш Марка, бо він гарно виглядає, сильний, отвертий, доброї вдачі й щирий. Та от прийшов Назарко. А такі, як Назарко, хіба тільки в сні тобі привиджались. І де ж знайти рівню Назаркові? Високий, стрункий, кучерявий, рухливий, вчений, розумний, та ще й гарненькі гроші заробляє! То чи дивно, що тобі приємно було

від того, що Назарко на тебе увагу звертав? Ти навіть і раділа тим. Ти хоч і любиш його вже кілька тижнів, то до того й сама не хочеш отверто признатися. Ти тільки не певна, чи Назарко справді тебе любить. От чому ти й Марка не покидала. Та Марко не був сліпий. Він бачив, як справа стоїть. Тому він вступився тобі з дороги до щастя. Бо ж він щастя тобі бажає, — говорила щиро й отверто Катерина, і наче біла словами Маланку.

— Геть, геть від мене! З тебе сатана говорить! — скричала Маланка, відштовхуючи від себе Катерину.

— Ну, ну, успокойся, Маланко! Пройде кілька тижнів, ти успокоїшся, і, як розумна дівчина, не відштовхнеш від себе Назарка. А Марко знайде собі багато дівчат у Франції, — наче глузувала Катерина.

— З тебе таки справді чорт говорить! — викрикнула болісно Маланка й вибігла з Катериненої хатчини надвір.

XX.

Минали тижні за тижнями, відколи Марко від'їхав, а Маланка все ще невимовно тужила. Часто можна було побачити її, як стояла або сиділа оповита тужливою задумою. Часто зупинялася й під час роботи, стояла хвилинку глибоко задумана й гляділа кудись, ніби поза межі цього світу. Личка її зблідли, тільки очі променіли так, як і попередньо, хоч гляділи кудись у країну мрій. Климиха розуміла великий жаль і тугу своєї дочки, тож ніколи не згадувала про наглий від'їзд Марка, з пошани до великої Маланчиної туги.

Вже й великий піст прийшов. Максим виздоровів і ходив вже до школи. Але учитель і на даліше приходив до Климів у гості, хоч вже не було на це доброї вимівки. Приходив тепер як добре відомий та бажаний гість. Приходив хоч раз на два тижні, звичайно в неділю ввечір. І кожний раз приносив для Кліма в'язку часописів, а для Маланки книжок. Можна було б і передавати часописи та книжки Максимом, однак Назарко не хотів відбирати від себе одинокої нагоди, при якій міг стрінути та поговорити хоч трошки з любою дівчиною. І хоч Маланка зблідла й сумувала, то Назарко того не завважував. Бож глядів він на Маланку очима залюбленого. Він і до цього часу не знав про любов між Марком Козаком і Маланкою. А коли б знав, то не ставав би на дорозі двох залюблених молодих людей, хоч би як боліло його серце. На це не дозволила б його вдача.

Маланка попередно не розуміла своїх почувань так добре, як тепер. Приємно їй було часто стрічатися й говорити з розумним та шляхетним у поведенні учителем, але кохала не його, тільки Марка, запальчивого та повного життєвої сили. Приємні їй були зустрічі з Назарком, але

Марко був для неї такий потрібний до життя, як сонце та повітря.

Катерина мала дуже спостережливе око. Знала вона багато про практичні справи життя. Та глибин серця своєї сестри Маланки зрозуміти вона не могла. Вона знала, що Маланка звертає багато уваги на учителя, і це їй було доказом, що сестра закохана в нього. Та й, зрештою, вона знала, що учитель більше вчений чоловік і має ліпше заняття, як Марко, тож вигідно було б сестрі з ним жити. Катерина бажала добра своїй сестрі, тож як тільки могла, заохочувала, щоб вона поєдналася з учителем. Але що більше старань доложувала Катерина, щоб витворити романс між сестрою та Назарком, то більше відштовхувала сестру від нього. Зчасом Маланка стала дуже мовчазливою про свої почування й не розкривала своєї душі перед сестрою. Вона замкнула своє серце й не впускала туди нікого.

Була Маланка дуже понятлива, тож за кілька місяців зовсім легко могла розуміти англійські книжки, писані щоденною англійською мовою. З українських книжок вона вже по кілька раз перечитувала „Кобзаря” Шевченкового, що Назарко подарував. Краса мови й думок великого українського генія робили на неї могутнє вражіння. Часто читала вона оповідання про Рут та „Пісню Пісень” в Біблії. А з англійських книжечок вона найбільш полюбила збірку поезій великого індійського поета Рабіндраната Тагора, — також дарунок від Назарка. По-англійському Тагорові поезії так легенько й приступно написані, що Маланці дуже легко було зрозуміти. Тагорова проста, чиста й образова мова йшла в товаристві його глибоких думок про питання життя, і так западали Тагорові думки в душу Маланки, як дорідне зерно на урожайний чорнозем.

По кожному прочитанні Тагорових поезій Маланчина душа ставала спокійною, і на місці туги приходила якась таємна радість. І так зчасом туга в Маланчинім серці зменшилася. Бож ставало Маланці кожного дня все ясніше та ясніше, що навіть і така туга, як її, за Марком, має корінь

у самолюбстві. Та й сором їй ставало, бо знала, що вона найбільше саму себе жалує.

Від вражін з книжок і під впливом свого великого горя Маланка дуже скоро розвивалася з простенької фармерської дівчини в дуже розумну дівчину. І в міру того, як її жаль над собою самою й самолюбна туга за Марком зменшалися, любов її до світу та людей збільшалися з дня на день. І що більше любила вона інших людей, то більше задоволеною чулася з свого власного життя.

В тому часі однієї ночі щось надзвичайного сталося з Маланкою. Довгий час не могла вона заснути, роздумуючи, що могла б значити одна з Тагорових поезій. Їй приємно було уявляти, разом з Тагором, що людина — це музичний інструмент у руках найбільшого Мистця, — того, що безупинно творить різноманітність в житті. І що більш вона роздумувала над тим, що вона скрипка у руках Всевишнього Мистця-Скрипача, то більш ставала певна, що одночасно в ній самій знаходиться і сила отого самого Мистця-Творця. І нараз, під впливом такої думки, з острахом відчула, наче б вона не мала вже тіла, і була тільки невидимою силою, що скрізь одночасно буває. І такою вільною, легкою та щасливою почувалася Маланка, як ще ніколи попередно. Була вона тепер зовсім певна, що ніколи в світі не було такого часу, коли б її не було. І так безмежно полюбила вона ціле життя! І була її радість подібна до соняшного проміння. Та й знала вона, що тим ясним промінням була вона сама.

Та не довго така безмежна радість наповняла Маланчину душу. Може лише кілька хвилин. Але тих кілька хвилин здавалися вічністю. Коли ж пройшла хвилина безмежної радості, то здавалося, що то був тільки дивний сонмрія. Але ж Маланка була зовсім певна, що то не був сон, але дійсність. Бо ж по безмежній радості залишилася в її серці безмежна любов до світу, людей і життя. І полюбила вона життя, таке, як бачила. І вже не було в її серці жалю. Марка вона відчувала тепер у глибині свого серця як дійсність. Марко тепер був завжди разом з нею у глибинах її душі. Та було це почуття таке дивне, що ні-

кому Маланка не могла б розказати словами так, щоб можна його ясно зрозуміти. А коли б розказувала, то люди думали б, що від великого горя їй у голові трохи помішалося...

Коли рано Климиха поглянула на свою дочку, вона дуже здивувалася, бо з Маланчиного обличчя аж ніби променіла якась дивна радість. Жалю їй туги вже не було ні в мові, руху, ні вигляді. Жваво рухалася Маланка по хаті, лагідно говорила й усміхалася. Спершу Климиха мала намір запитатися своєї дочки, що сталося з нею, але здержала себе на час.

— Дивна зміна зайшла з Маланею. Та думаю, що то самий час зробив таку зміну. Зчасом вона погодилася з своєю долею. Час вилічує і найглибші рани. Та як би та зміна не зайшла, я рада, що Маланя знов весела тепер, — роздумувала Климиха біля кухні, поглипуючи на дочку.

Маланка не жалувала за тим часом, що провела у великім смутку, бо зрозуміла, що їй такого переживання потрібно. Взагалі раділа вона всім тим, що переживала. Їй радісно було від самого того, що живе, і що життя — то велика радість, тож тієї радості хотіла вділити й для всіх інших людей, яких тільки стрічала. Хоч Марко далеко був, то душею вона була разом з ним. І певна вона була, що її дорога ще стрінеться з дорогою Марка, і що не потрібно було тужити за ним.

Та й Катерина раділа тим, що сестра повеселішала. Вона думала, що Маланка вкінці погодилася з своєю долею й готова тепер прийняти кохання Назарка. Тому вона так хитро підсміхалася кожний раз, як тільки заглянула радісне обличчя Маланки.

І Назарко завважив ту дивну зміну, що зайшла з Маланкою, хоч глядів він на неї крізь очі сліпого кохання. Та й мав же він добру причину вважати Маланчину радість за ознаку любови до нього, — бо вона тепер стала ще лагіднішою та більш щирсердечною, як попередньо. Тепер була вона навіть ще більш вдячною учителеві за всі його прояви прихильности та за книжки.

І не бачила Маланка причини, чому б вона мала переривати свої дружні зв'язки з учителем. Бо знала, що в тому, що Марко від'їхав на війну, не завинила ані вона, ані він. Та й Марка вона тепер не винувала за його наглий крок. Хоч і не могла вона пояснити, чому рада була тим, що Марко поїхав на війну, то все ж таки раділа й вважала Марка героєм-вояком. Вона відчувала в глибині своєї душі, що так, як сталося, то найліпше, що могло статися, хоч ще не добачувала, яка її будучність чекала. Все ж таки вона певна була, що сталося якнайліпше і для неї самої і для Марка. Ще їм обоім треба чогось навчитися, нім вони могли б зійтися знову для спільного життя. Коли взагалі їм суджено разом жити. А може їм обоім треба було вже назавжди розійтися...

XXI.

Як тільки почули парубки й молоді жонаті фермери клич диких гусей угорі, що летіли стадами з півдня на північ, вони й собі почали прилагоджуватися в дорогу, — тільки якраз у противному напрямі — на південь. І нім розтаяли залишки снігу, парубки й молоді жонаті фермери рушили з дому в погоні на заробітки. Навіть і ті молоді чоловіки, що тільки взимі поженилися, прощалися з своїми молодиями й вирушали в дорогу з наміром наймитися до роботи в багатих фермерів біля Давфіну, Ніпави, Брендону, та Портедж ля Прері, або стати до роботи на залізниці. На фармах залишалися тільки старики й деякі чоловіки середнього віку. Залишалися на фармах тільки ті, що вже мали трошки виробленої землі й не потребували здаватися тільки на те, що можна мозолистими руками заробити у чужих багатих фермерів та на залізниці.

І разом з іншими робітниками та фермерами від'їхали до Вінніпегу також і Роман Федик та Олекса Мороз. А Петро Мороз ще приготувався в дорогу до Вінніпегу, вже разом з Катериною, і тим часом помагав тестеві корчувати ліс.

Так скоро, як розтаяв сніг, старий Клим, з допомогою Петра, почав корчувати ліс, щоб придбати собі ще шматок поля. Корчували тепер тесть з зятем по другім боці залізниці.

У цих лісах Манітоби треба було тяжкою працею, у поті чола, здобувати кожну п'ядь землі. Бо не було тут напів зігнилих пнів, тільки сильні, здорові дерева. Треба було корчувати величезні осики. Тільки поблизу залізниці траплялося по трохи ріща та старих, обсмалених пнів.

Час від часу приходила на хвилинку й Климиха, щоб хоч трошки допомогти скидати на купки ріща та малі пень-

ки, та й словом-двома заохотити свого чоловіка та зятя земельку здобувати з-під ліса. Любила ж бо Климиха бачити, як п'ядь за п'ядею ліс уступався, а латочка поля більшала. Гляділа вона на оту латочку землі, що вже була очищена з ліса, і вже в своїй уяві бачила, як там хвилювало, під подихом вітру, золоте колосся. Любила вона земельку та й знала ж її вартість.

А деколи то й Маланка приходила скидати на купки пеньки та ріща. Бачила вона, скільки сили треба було витрачати, щоб виробити хоч трошки поля, однак праця її не застрашувала. Бо знала, що без такої праці не було б землі, а без землі не було б з чого жити.

Настали соняшні дні. Було соняшно і в Маланчиній душі. Бо ж відчувала вона, що Марко завжди бував своїми думками з нею.

— Хай буде, що буде, та я певна, що буде якнайліпше для нас всіх! — потішала саму себе Маланка.

XXII.

Був теплий, соняшний день, коли Клим вийшов, з сівнею перевішеною через плече, сіяти. Ходив він то в цей бік, то в той бік, здовж своєї нивки, і розсівав дорідне зерно на чорній ріллі.

Клим понад все любив працювати на полі. Приємно йому було ходити здовж чорних скиб, над якими миготіло тепло, що виходило з нагрітої землі, та рівномірно правою рукою розсівати зерно. На ногах мав він зимові магуси, то вигідно ступав по ріллі, наче сторокраєвими постолами, не поринаючи в пухкій землі.

А що було то в суботу, то й Максим помагав батькові при сівбі. Він порозставляв по полі потрохи в мішках пшениці, і так скоро, як батькова сівня ставала порожньою, приносив йому новий запас насіння в мішку.

Як тільки батько докінчив засівати свою нивку, запряг Максим воли до борін і почав заволочувати посіяне зерно. Він також любив працювати коло землі, і, хоч курява порохів підносилася за боронами, то він весело посвистував або час від часу покликував до волів: „Гедап!”

Сонце ще було височенько, як поле було вже засіяне й заволочене.

Климиха вийшла з хати, взялася руками попідбоки, і довгий-довгий час гляділа на засіяну нивку з таким замилюванням, як матір на свою першу дитинку, що спокійно спить та й усміхається. Ту усмішку щастя на устах принесла Климиха й до хати. Приготовляла вечерю, звивалася біля кухні, і ще усміхалася до своєї засіяної нивки, що то простягнулася довгою стьождкою між мочарем та залізницею.

XXIII.

Маланка й сама не розуміла, чому їй так легко та радісно було на душі. Сиділа вона на лавочці перед хатою й гляділа на небо засіяне ясними зірками. І от нараз їй аж страшно-дивно стало, бо почало здаватися, що наче ввесь отой темно-синій безмежний простір, всипаний зірками, був прямо в її душі. Та крім того вона сильно відчувала, що справді й самий Марко знаходиться в самій глибині її душі. І так радісно Маланці стало від того почуття.

Вже пізно було, коли Маланка встала з лавочки й пішла спати. Коли рано встала, то ціле тіло приємно дрижало від якоїсь таємної радості. Ціле тіло відчувало, що щось важного сталося. Але що сталося, того Маланка ще не знала.

Та не довго прийшлося ждати на несподіванку: В понеділок ввечір прийшов Максим з пошти й приніс для Маланки листа. Тільки глипнула Маланка на писання на коверті, і зараз затьохкало жвавіше її серце.

Тільки взяла Маланка листа в руки, то так зараз і пустилася до дверей, але спнилася, бо пригадала собі, що Катерини вже нема в хатчині з похило-плескатим дахом. Вже у Вінніпегу була Катерина. Тож спокійно підійшла Маланка до стола, роздерла коверту й почала читати листа. От що писав Марко:

„Дорога Маланю!

Так здається мені, наче б якась непереможна сила примусила мене написати до Тебе листа саме в річницю того дня, коли я Тебе запитав, чи зачекаєш на мене до весни. Весна вже проминула, і ще нічого з того не вийшло, що задумував. Думав фермером стати, та от став вояком. Що я став вояком, з того я зовсім вдоволений. Та було б ніяково мені Тобі глянути в очі, бо від'їхав я, навіть не попрощавшись з Тобою.

Я повинен був пояснити Тобі, нім від'їхав, що в мені зросло непереможне бажання взяти участь у війні, і, зрештою, що я чувся вже більш непотрібним для Тебе.

За кілька день наш відділ від'їздить до Англії. Та нім від'їду, хотів би я перед Тобою, люба Маланю, розкрити свою душу. Бо хто його знає, — може й не прийдеться мені знову Тебе побачити. Ти ж знаєш, як на війні буває.

Тобі може дивно стане, коли я скажу, що коли я від'їздив з фармів, то чувся не зобов'язаний тим, що просив Тебе зачекати на мене до весни. Я був певний, що Назарко закохався в Тобі й посвтає Тебе ще таки взимі. Що ж, він дуже собі розумний та добрий чоловік. Він покінчив високі школи. Не я йому рівня! Я був певний, що він міг би Тебе ушасливити. Тож постановив я вступитися йому з дороги. Але знай це, люба Маланю, що я не тому від'їхав, що втратив на Тебе надію. Ні, я таки був би пішов до війська, коли б і не було Назарка. Я тільки був би попросив Тебе підождати на мене, поки не вернуся з війни. Однак те, чого я сподівався, не сталося й до-тепер, як довідуюся від мого товариша Романа Федика. Та й вуйко Митро написав мені, що Ти ще дівочиш і навіть не думаєш виходити заміж. Це мене дуже втішило. І мої надії знов почали воскресати. Але справді які я надії тепер можу мати? . . . Ніхто не знає, як довго війна потриває. Та й я не можу знати, що мене чекає на війні. То чи ж не смішно буде Тобі, коли я знов попрошу Тебе підождати на мене, — ну, аж до того часу, коли скінчиться війна? . . . Однак я таки Тебе прошу, моя зіронько, коли можливо, то зачекай на мене до кінця війни. Будь певна, що я буду думати про Тебе кожну хвилинку свого життя, і що, коли ціло вийду з війни, то напевно приїду до Тебе.

Нім нас вишлють на фронт до Франції, ми ще кілька місяців будемо вишколюватися в Англії. Та, правду сказавши, ми всі нетерпеливимося. Ми хотіли б якнай-скоріше поїхати на фронт. Але якби нюхнули трохи стрільного пороху на фронті, то, мабуть, інакше б думали.

Поздорови від мене тата й маму, та Максима й Ксеню. Катерина вже десь тут в місті знаходиться, од-

нак не довелось мені стрінутися з нею. До побачення, Маланю! Скоро сподійся від мене другого листа.

Поздоровляю Тебе щиро,

Марко.”

— Тепер знаю, чому я так дивно почувалась вчора ввечір. От чому на мене зійшла була така велика радість. Тепер я знаю, що маю робити. Буду чекати, хоч би й як довго, бо ж моє серце належить тільки до нього. Так, любий, я буду ждати на тебе, — роздумувала Маланка, уявляючи, що Марко стоїть таки десь близько біля неї.

Климиха здогадалася, від кого Маланка отримала листа, коли поглянула на доньку, як вона сиділа при столі, прочитавши листа, і гляділа кудись у даль. Та раділа Климиха, бо бачила усмішку на устах доньки. І лишила її в спокою. Навіть не запитала, від кого лист.

— Зовсім вона не подібна до Катерини, — роздумувала Климиха про Маланку. — Не легко її розуміти. Катерина подібна до інших дівчат. Та не така Маланка. Коли б так Катерина мала до вибору між учителем і Марком, то вона вже давно покинула б Марка, і прийняла кохання учителя. То правда, що Марко дуже гарний хлопець, але учитель таки його за пояс заткнув би і красою і розумом. Коли б так я мала до вибору, то навіть і я сама вибрала б собі учителя. Але я в справі серцеві своєї дочки не буду вмішуватися. Вона сама знає найліпше, кого більше кохає. Ну, та й те добре, що коли Маланка постановить чекати на Марка, то вона останеться ще довгий час при нас. А я цього якраз хочу. Таж без такої помічниці я була б наче без рук! Та й потіха не абияка, коли є гарна дівка коло хати. От вже від'їхала Катерина. А ще коли б за нею від'їхала й Маланка, то справді було б таки сумно при хаті. Та тепер не журба мені про Маланку, але от що нам з Максимом робити? Учитель каже, що він дуже добре вчиться. От вже восьму класу скінчив та й треба б післати його до школи до міста. Та й учитель таке радить. Та як нам спромогтися посилати його до школи? От лед-

ве самі виживаємо тут на фермі. А йому треба б було грошей і на убрання, і на книжки, і на інші речі. Ну, та може продамо щось з худоби, та й якось то буде. А Петро напевне згодиться, щоб Максим перебував у нього. Колись, як вивчиться Максим на щось, то сплатить Петрові свій довг. Ну, якось то воно буде, — потішала себе Климиха до пізної ночі.

XXIV.

І знов прийшла косовиця. Та не було вже Петра, щоб помагав Климові косити сіно. Ну, а тепер ще більше треба було сіна, ніж минулої зими, бо Петро лишив тестеві в дарунок свою корову, та й трое теляток прибуло на-весні. А Максим ще був замолодий, щоб міг так косити сіно, як дорослий чоловік. Однак якраз від Максима прийшла неожидана поміч.

— Знаєте, тату, що ми цього року зробимо, щоб сіна багато накосити? Позичимо собі в Скакуна косарки, і будемо так косити сіно, як всі англійські фермери. За два дні косаркою ми вкосимо більше сіна, як за два тижні косами, — прийшов на поміч батькові з своєю порадою Максим.

— Твоя порада не зла, Максиме, — заговорив недовірливо Клим, поглядаючи допитливо на сина, — але що ми знаємо про косарку? А то ж машина! — не будьщо... Косарка сама не буде косити. Треба знати, як косити косаркою. Аякже!

— Ні, тату, косарка таки напrawdę сама косить. Треба тільки спустити лівар, і косарка вже в руху. Воли тягнуть косарку, а вона гуде та косить. От тільки скажете до волів „гедап!”, воли рушили, косарка затарахкотіла, і з-заду лишається сіножать встелена сіном... Я все вже знаю про косарку. Мені показали Скакунові хлопці, як косити косаркою. Та й, зрештою, про косарку нема що й виучуватися. І мала дитина може косити косаркою, — дальше заохочував син батька.

— Ну, а як з грабаркою?... Чи міг би ти й грабаркою орудувати?

— І чому ж би не міг? Грабаркою ще легше орудувати, як косаркою. І ви самі навчитеся орудувати і косаркою і грабаркою за коротеньку хвилю, — знов весело

відповів Максим, завваживши, що батько вже повірив у його пораду.

— Ну, коли то напrawdę так легко орудувати тими машинами, то, можливо, що й я стану таким фермером, що то все машинами робить, — жартобливо виявив Клим свою згоду на Максимову раду.

А що Скаун вже почав косовицю, то Клим з сином пішли до нього на кілька днів помагати йому звозити сіно, і так відробили собі на пару днів косарку й грабарку.

Одного ранку, тільки сонце зійшло, Максим вже сидів на косарці, погукував час від часу до волів „гедп!“ і за ним простягнувся на сіножаті широкий та довгий покіс. І так від раннього ранку до полудня косарка татакала, наче скоростріл, і встелювала сіножать скошеною травою. І справді стебелинки сіна падали, наче вояки в зелених мундурах під обстрілом скоростріла. Клим сам собі не вірив, що стільки сіна може вкосити машина за півдня.

— Ну, тату, а по полудні на вас черга приходить косити сіно, — заговорив Максим в часі обіду, збиточно прижмуривши очі. — Я вже свій екзамєн здав перед полуднем. А тепер черга на вас навчитися косити сіно косаркою й здати екзамєн...

— Ех, поганий з мене вийде учень, Максиме. Старий я вже, то таки й не повірю, щоб міг так добре навчитися косити косаркою, як косою. Ех, як би так мені вернулися твої літа, Максиме!... — сказав Клим, тужливо зітхаючи за своїми молодими літами.

— Ну, та ви, тату, ще не старі. Зрештою, на косарці хто-будь потрафить сидіти й час від часу то спускати, то підіймати лівар. Але не будь-хто потрафить отак майстерно косою косити, як ви, тату! Ну, і я б хотів так владно помахувати косою, як ви, — сказав це Максим, щоб ще сильніше приєднати батька до думки, що машинами таки ліпше робити сіно, як косою та граблями.

Від слів Максима батько таки й зовсім розтаяв. Бо ж син і похвалив його, і переконав, що машина не абияку силу дає людині.

— Ну, як так, то й так. Як машиною робити, то й машиною. Та й я спробую приложити свою руку до машини. Ну, як до машини, — то гайда! Ходім! Воли вже спочили й наїлися.

Привели волів, впрягли, заложили посторонки, Клим сів на сідло на косарці, і Максим показав йому, як орудувати ліваром.

— Тепер ви, тату, можете рушати. Я кілька раз обійду в слід за вами сіножать, і коли вам щось буде бракувати, то ви зараз кивніть на мене. Я вам поможу. А тепер рушайте.

— Гедап, Джек! Гедап, Джим! — вигукнув Клим до волів, спускаючи лівар. Воли рушили вперед і косарка знов дрібно затарахкотіла по сіножаті. А що все йшло відразу гладко, без перешкод, Клим почав відчувати навіть якісь радощі, наче б йому вернулися ще молодечі літа. Таж то такий легкий спосіб косити сіно косаркою!

— І чи хто б ліпше міг косити, як ви? Я думаю, що вже не потрібно ходити в слід за вами, — сказав Максим, як батько спинив воли, щоб дати їм хвилинку відпочинку.

— Ге-ге, — дрібно засміявся Клим, відчуваючи гордість, що й він, мовляв, тепер вже не звичайний собі селях, але фармер, що й машинами вміє на фермі робити. — Тепер я можу посміятися сам з себе, з свого страху, що мав я на вид машин. Я навіть і не міг подумати, що то так легко орудувати косаркою. Таж косаркою може косити навіть і мала дитина. Здається мені, що я таки стрімголов залюблюся в оці машини — в косарки, грабарки, а може навіть і в жниварку*)!

— Таки й так, тату! Не побоїмося тепер навіть і жниварки. Хлопці вуйка Митра вже все розказали мені про жниварку, і показали мені, як орудувати нею. І я думаю, що ми цього літа будемо жати пшеницю жниваркою, — чи як кажете, тату? — запитав Максим батька таким то-

*) Жниварка — жатка.

ном, що батько відразу поставився до його питання поважно.

— Ну, я ніколи й не думав про таке, щоб ми колись жниваркою косили збіжжя, — по правді заявив Клим. — Але над цим варт подумати. Тільки одну можемо мати перешкоду. До вуйка Митра досить далеко. Але й те правда, що дорога добра, і не було б ніяких труднощів перетягнути сюди жниварку.

По голосі Клима можна було пізнати, що він вже погодився з думкою, що буде косити збіжжя цього літа жниваркою. Максим тільки усміхнувся на відповідь батька, бо розумів, що батько вже так, якби дав свою згоду на те, щоб жниваркою косити збіжжя цього літа.

І знов косарка посунулася вперед, тарахкотячи й полишаючи за собою широкий покіс. За якийсь час і Климиха вийшла поглянути, як йшло з косовицею, і, коли побачила Клима на косарці, і що косарка так косила, якби й не знала, хто на ній сидить, то їй аж віддих сперло, очам своїм не вірила.

— Ну, от чудо сталося! — вирвалось Климисі. — Таж я не могла собі й того подумати, що колись ще тебе побачу на сідлі косарки. Та й косить же, вража їй мати, ота машина! А може вона ще не знає, хто на ній сидить... — додала жартом Климиха.

— Нема чим дивуватися, Маріє! Косарка сама косить. От потрібно тільки спустити оцей лівар, гукнути „гедап”, і косарка вже сама косить, — сказав жартівливо Клим, прижмуривши очі, та сував то сюди, то туди ліваром, давши волам передишку.

Коли ж пізніше сів Клим на грабарку, то прямо додав на малого хлопчика, що придибав собі якусь цікаву іграшку. Він вже так зацікавився косаркою та грабаркою, що став приклонником всякого рода машини.

По вечері Клим так і не переставав говорити про машинерію, — яка то ота машинерія велика поміч у праці людини. Та найбільше тепер зацікавився він такою машиною, що то вириває пні, про яку Максим вчитав десь у книжці.

— Аякже, Максиме, нам таки дуже придалась би ота машина до корчунку. Таж то якби міг чоловік собі виробити отак хоч з пів фарми поля, то зажив би собі, як який пан старокраєвий! І я таки куплю собі таку машину до корчунку! — сказав Клим твердим голосом, та ще й кулаком стукнув об стіл, наче б хотів сам себе ще сильніше переконати. — Таж я ще не такий то й дуже старий. Ще мене дебудь на роботу приймуть. Так скоро, як викосимо збіжжя, я таки й піду шукати роботи. Стану десь на роботу в багатого фермера або на залізниці.

— Ну, та цього таки вже не кажи, Андрію, — спротивилася Климиха. — Ти вже таки застарий йти роботи шукати. Та й вже тобі не пасує йти на зарібки.

— Що там мені — пасує чи не пасує, — мені потрібно грошей! І я кажу тобі, що я ще зароблю собі грошей оцими руками, тай куплю собі машину до корчунку. Ну, та й ще деякої машинерії накуплю собі, — відповів зовсім вже самопевно Клим.

— Ну, та коли ти так наважився купити собі оту машину до корчунку, то може тепер міг би ти подумати й над тим, що учитель радить нам післати Максима до школи до міста, по вакаціях шкільних. Максим міг би перебувати в Катерини. Але все таки потрібно йому хоч трохи грошей на убрання, книжки та ще дещо, — заговорила Климиха, щоб використати оту нагоду, що Клим постановив йти ще на зарібки.

— Чи Максим таки на правду хоче йти до міста до школи? Що ти на це скажеш, Максиме? Таж я надіявся, що ти останешся зо мною на фармі? — звернувся Клим до сина.

На хвилю Максим завагався, що відповісти, бо не хотів спричинити батькові болю. Та саме тоді знов Климиха заговорила й виручила сина з невідгідного положення.

— Та що ж діяти, Андрію, — Максим любить вчитися й читати книжки, та й учитель каже, що він дуже добре вчиться, — заговорила Климиха, з гордощами поглипуючи на сина. — Та й чому нам журитися, що станеться

з фармою? Коли придбаємо собі земельки, то вона від нас не втече. Бо от маємо ще двоє діточок. Може одно з них останеться на фермі.

— Так, тату, я маю охоту йти дальше до школи, — сказав Максим, трошки зарум'янившись. — Але я сам собі зароблю грошей на убрання й книжки. Я думаю, що мене багач-фармер вже й тепер наймив би на роботу. Деякі мої ровесники вже таки й поїхали на роботу.

— Ні, Максиме, я тобі ще не позволю їхати на зарібки. Ти ще замолодий. Ти замешкаєш у Катерини, а ми вже якось стягнемоя, щоб тобі купити все, чого потрібно буде, — почала уговорювати Климиха.

— Ну, як так вже має бути, — заговорив Клим, сумовито поглипуючи на Максима, — то я таки зараз по жнивах поїду на зарібки, і поможу тобі, Максиме, хоч прийдеться мені на час і призабути оту машину до корчунку. Ту машину куплю собі колись пізніше. Як хочеш, сину, вчитися, то вчися, бо наука — то найбільший маєток. От і я сам дуже люблю читати газети й книжки. Вже жонатий був, як навчився читати від свого сусіди, та й дуже я вдячний тому сусідові, що відкрив мені очі. А то наче сліпий був до того часу.

XXV.

В неділю по полудні, на початку серпня, Маланка любувалася своїми квітами на городі, коли над'їхав на двоколеснику Назарко. Заглянув учитель Маланку на городі, та й собі туди зайшов. Думав він, що от якраз саме щастя в руки лізе.

— Дай, Боже, щастя! — вигукнув Назарко майже над самим вухом, коли Маланка нагнулася над квіткою.

Від Назаркового поздоровлення Маланка аж здригнулася, бо не спостерегла вона приїзду учителя. Від здивування й несподіванки обличчя її зашарілося рум'янцем. Коли ж перше здивування пройшло, вона відповіла на поздоровлення й почала показувати Назаркові своїх дві грядки з квітами.

— А чи знаєте ви, що майже всі ці квіти походять з того насіння, що Максим привіз з собою до Канади, коли ми приїхали сюди? Дивно, що такому малому хлопцеві прийшло на гадку взяти з собою насіння квітів до Канади. Він теж був наготовив і велику пачку книжок, але в день від'їзду ми якось призабули про книжки. І що то було за плачу, коли пізніше Максим розглядівся й побачив, що книжки лишилися вдома, в пустій хаті. А крім того він подбав, щоб взяти з собою своїх вояків до забавки та Ксенених ляльок, — розговорилося Маланка з похвалами для Максима, бо знала, як учитель цікавився її братом.

— Справді Максим незвичайний собі хлопець. Колись він, може, стане й великим чоловіком. Але щоб так сталося, то конечно треба його посилати ще дальше до школи, — заговорив учитель про Максима, бо пригадав собі, що вже пора б подумати про те, що на початку другого місяця розпочинається наука по середніх школах. — Максим дуже похвально здав екзамен, що дає йому вступ до

середньої школи. Тож дуже велика шкода, щоб його наука закінчилася тепер. Я міг би помагати йому в науці в дев'ятій класі, але тут у школі нема всіх тих вигод та приладів, що мають по школах у місті. Та й не було б в мене подостатком часу, щоб можна йому стільки по-могти, стільки потрібно.

— Ну, щодо Максима, то ми вже знайшли для нього вихід, — заговорила Маланка скоренько, щоб потішити Назарка. — Він буде перебувати в моєї сестри Катерини у Вінніпегу й ходити до школи.

— Ну, то дуже добре, що Максим поїде до Вінніпегу, — врадувався учитель. — Я певний, що він буде дуже добре вчитися і в місті... А тепер я хочу запитатися про вас самих... — нагло змінив тему розмови Назарко й заговорив зворушливим та тремтячим голосом.

Від зміни теми й тремтячого голосу учителя, Маланка знов зарум'яніла. Та, щоб закрити своє зворушення, Маланка нахилилася над квітами, наче б любивалася їх пахощами. Бо вона вже передчувала, що учитель має на думці.

— Панно Клим, ви самі знаєте, як легко мені знайомитися з мужчинами. Та дуже тяжко мені знайомитися з дівчатами. Я прямо не знаю, як заговорити, як підступити до дівчат. Але з вами я так можу свobodно поводитися, якби ви були мені рідна сестра. Нам так йде якимось добре, що я хотів би завжди знаходитися у вашім товаристві. Я хотів би, щоб ми завжди могли разом бути... Та ви знаєте, панно Клим, як я вас дуже поважаю і... — завагався на хвилику Назарко, та й не доказав того, що мав сказати, бо Маланка навмисне перебила йому.

— Так, так, я знаю, що ви бажали сказати, — скоренько заговорила Маланка, щоб не допустити до того, що учитель мав сказати, бо не хотіла, щоб він чувся пониженим. — Ви хочете переконатися, чи я ваша приятелька. Я правду вам кажу, що ще ніколи в житті я не мала такого приятеля, як ви. Ви завжди були такі добрі для мене... Тими книжками, що ви давали мені читати, ви відкрили передо мною новий світ. Світ для мене таким

гарним та радісним став! Все тепер я бачу в новому світі. Тепер я бачу значіння, вартість і красу навіть в таких речах, які мені попередно поганими здавалися. Я бачу тепер, що все має свою вартість і значіння. І за оцю красу в житті я дякую вам. Це ви відчинили передо мною новий світ. Ох, якби я хотіла якось відплатитися вам! Якби не ви — то в моїм житті була б велика порожнеча тепер. Я сама не знаю, що я робила б, коли б в мене не було такого доброго приятеля, як ви. Хоч я і тепер думаю про одного хлопця, що також є моїм приятелем, і, може колись, буде мені ріднішим від приятеля, то я певна, що ніхто мені не зможе показати стільки краси в житті, як ви. Ви назавжди залишитеся для мене дорогим приятелем, — говорила скоренько Маланка, аж задихалася, щоб перемогти своє занепокоєння та зворушення, і щоб не допустити Назарка до слова.

Та глибоке зворушення й жаль вкінці перемогли Маланку. З її очей потекли рясні сльози і вона захлипала.

— Панно Клим, панночко Клим, не плачте. Я дуже жалую, коли я сказав щось такого, що образило вас. Так, так, ми на завжди останемося приятелями, — заговорив зворушено Назарко, не знаючи, як заспокоїти дівчину.

Назарко, хоч і зрозумів причину Маланчиного зворушення, то не образився. Він розумів, що Маланка бажала його як приятеля щирого та вірного, але що серце своє вона віддала кому іншому. І таки зараз він погодився з своєю долею. Тепер йому ходило тільки про те, щоб успокоїти Маланку. А з собою він вже знав, що має зробити.

— Я така дуже, дуже вам вдячна, що ви так мене розумієте й не гніваєтеся на мене. Той, кому я віддала серце своє, прийшов, ще нім я вас знала... Тож пробачте, пробачте мені, що я своєї вдяки не можу висказати в інший спосіб, — говорила Маланка крізь сльози.

І хоч Назарко відчув, що тепер наче б страшний якийсь тягар придавив його душу, і що в серці щось жалібно защеміло, він старався здавити своє сильне зворушення. Тепер знав він вже напевно, що Маланка ніколи

не може стати йому дружиною. Ну, та був він вдячний Маланці, хоч бодай за її прихильність...

— А тут ще маєте кілька книжок до читання. Читайте їх і задержіть собі. Мені вже їх не потрібно, — заговорив Назарко надшербленим голосом, подаючи Маланці пакуночок з книжками.

— І як мені віддячитися вам? От прийміть від мене замість подяки оцю квіточку, — сказала Маланка, встромляючи у петельку Назаркового сурдута незабудьку.

— А тепер треба вже мені йти, бо сьогодні будемо мати мітинг в школі, — сказав на відході Назарко.

— Та не забудьте ще колись до нас зайти, — напам'янала Маланка.

— Добре, добре! Я ж вашим приятелем назавжди остануся, — сказав Назарко при відході, сідаючи на двоколесника.

XXVI.

Назарко справді пішов на шкільний мітинг, коли вернувся з гостини в Маланки. І як же він всіх здивував, що, замість згодитися вчити ще й по вакаціях, попросив шкільних тростісів, щоб вони пошукали собі іншого учителя. На питання, чи він не вдоволений платнею, чи може чим іншим, відповів, що, хоч всім він вдоволений і рад би остатися між ними ще кілька років, то обставини так склалися, що мусить кудись далеко виїхати. Однак кого люди люблять, тому не так то легко збутися їх питань виминаючими відповіддями. Як почали, як почали всі люди його умовляти, щоб таки остався вчити й по вакаціях, то Назарко признався, який був у нього намір.

— Який я вам всім вдячний, що ви так дуже просите мене, щоб я оставався й надаліше між вами. Я навіть і дуже рад би остатися між вами й надаліше, однак не можу. Я постановив вступити добровольцем до канадійського війська. Тут мене хтось інший заступить. А мені місце там... далеко... на фронті...

Як почув ці слова вуйко Митро, то таки аж вголос заплакав, підойшов до учителя, обняв його, наче рідного сина, і поцілував.

— Як рідного сина вас благословляю... — захлипав вуйко Митро. — Шкода, шкода, таких молодих хлопців, як ви, самого цвіту... бо хто його знає, що на війні чекає... Але я й сам пішов би туди, коли б так хоч десятка літ впала мені з плечей...

І всі люди як рідного сина виражали Назарка на війну.

XXVII.

Маланка отримувала листи від Марка майже щотижня й на кожний з них відзивалася. Коли ж почала читати лист з четвертого жовтня 1917 року, то заплакала. От що писав Марко:

„Дорога Маланю!

Я знов у шпиталі. Але тим не журися. Мене тільки трошки задряпнула куля в праву ногу. Як ми робили наступ, на нас сипалися градом кулі з скорострілів, і одна куля попала мені в ногу. Щастя, що кости не зачепила. Тільки задряпнула. Минулої осені мене поважніше були ранили в ліву ногу, як я Тобі вже писав. А теперішня рана ще скоріше загоїться, як то рішня. Скоро мене знов відошлють на фронт. Та я навіть і рад би звідси забратися якнайскоріше. Тут стільки терпіння навкруги. Шпиталі тепер переповнені самими залишками з того, що ще недавно були молоді та повні життя парубки... Найщасливіший тепер з нас усіх Анатоль Назарко. Він вже більше не терпить. Тільки шкода, що не спочиває він вічним сном на рідній землі, але тут у Франції. Та, зрештою, для вояка поле бою — то рідна земля. Я тільки що довідався, що Назарко загинув тому місяць у протинаступі канадійців. Тільки вчора принесли сюди одного пораненого вояка, що був під командою Назарка, що вже був дослужився степеня підхорунжого. Цей вояк каже, що навіть бачив, як Назарко впав, смертельно ранений кулею у голову. Земля йому пером! Він, мабуть, щасливіший від оцих залишків, що осталися з здорових та сильних хлопців...

З Назарком я тільки раз стрівся був у Франції, як вже згадував, коли наш полк мав відпочинок поза фронтом. Мало що не пошпотався на нього. Йшов я по передмісті невеличкого, напів знищеного, містечка. Йшов і глядів на садок білим цвітом вкритий. Глип! — аж тут лежить горілиць передо мною вояк.

Думав, що вбитий. Глипнув я ще раз і відразу пізнав Назарка. Я заговорив до нього по-нашому. Від того Назарко раптом підвівся з землі, і так здивовано глянув на мене! Аж по хвилині-двох вигукнув: „Марко!” Пізнав і він мене. Зрадів він мною так, якби рідного брата побачив. Я присів біля нього на траві, і ми може так з годину гуторили між собою. Так багато всячини хотілось комусь знайомому розказати. Та найбільше ми говорили про російську революцію. Розказував мені Назарко, що українці в Києві вже навіть свій парламент, Центральну Раду, обрали і що українським президентом став проф. Грушевський. І ми обидва так раділи тим, що чей же й українці дочекалися своєї держави. І я аж тоді пізнав, чому стільки радості було в очах Назарка. Він радів воскресенню України. Та й ще так значуче сказав він на закінчення: „Тепер на radoшах міг би я й спокійно вмерти...” Щасливий він, що хоч дочекався воскресення України!

Тут, в канадійським війську, знаходиться досить багато українців, але майже всі вони скриваються під прибраними прізвищами, бо українцям, особливо з тієї частини України, що під Австрією, дуже тяжко вступити до канадійського війська. Стрічав я багато українців також і в тих російських відділах війська, що їх прислала Росія на поміч Франції. Стрічався я з українськими вояками в російських шинелях і в Парижу і Німці, коли мав відпустку. Всі вони аж не знають, що робити з тих radoшів, що викликала російська революція та вістка, що Україна вже має свій власний уряд.

Тепер я почуваюся вже досить добре. Навіть вже сам можу писати. Здається мені, що було б мені навіть іще краще, коли б не було так хмарно на дворі. А то вже кілька день небо затягнене хмарами. Як олов'яна стеля, висять хмари вгорі, і з них майже постійно ллється сльотливий дощ. Ах, як же мені тепер хочеться побачити сонце! Здається, що саме сонце мене зовсім оздоровило б...

Про Тебе, любя Маланю, я постійно думаю, кожену хвилиночку свого життя. Так скоро, як війна скінчиться, я прямо на крилах пташки полечу до Тебе. До милого побачення, любя Маланю! Поздорови від

мене тата, маму й Ксеню. Та перешли моє поздоровлення Максимові й Катерині.

Тобі щирий,
Марко.”

— Мамо, мамо, — захлипала Маланка, — Назарка вже нема. — Назарко згинув від кулі... Та й Марко ранений...

— Земля Назаркові пером! Хай спочиває з Богом! Такий молодий, гарний та вчений, і згинув... Смерть не перебирає... А чи Марко дуже небезпечно ранений? — запитала крізь сльози Климиха.

— Ні, мамо, пише Марко, що куля тільки трошки його задряпнула в праву ногу.

— Слава Тобі, Господи! Щоб тільки на тім сталося, — зітхнула важко Климиха й перехрестилася. — Ох, шкода, шкода мені Назарка... Так як рідного сина шкода...

— Таким людям, як Назарко, наших сльоз не потрібно вже, — заговорив, сльозами заливаючися, старий Клим. — Назарко вмер за Канаду. Через те, що ми прийняли Канаду за свою другу батьківщину, то мусимо бути готові боронити її, і вмирати за неї. Смерть Назарка марно не пройде. Він затвердив нашу вірність Канаді своєю кровю, — проказав, зупиняючись, зворушеним голосом Клим, і замовк, бо щось наче дужою рукою здавило його за горло.

А коли розійшлася вістка про смерть Назарка, то не було такої хати, де б люди не плакали за ним, як за рідним братом або сином.

XXVIII.

У День Замирення, 11 листопада, 1918 року, в Канаді та інших країнах, що брали участь у війні проти Осередніх Держав в Європі, люди переживали великі радощі. Та не було радощів у хатчині „доктора” Вуйтика. Коли Вуйтик почув у крамниці, що Австрію переможено у війні, то нараз відчув у своєму тілі увесь тягар вісімдесяти і сім літ. Та, щоб не показати людям своєї старечої немочі, він таки зараз поплентався з крамниці додому. І таки зараз старичок положився у ліжку.

Поки війна була, то „доктор” Вуйтик війною жив і війною дихав. До кінця війни він всі свої надії покладав на австрійські гармати. Але коли оті гармати не довели Австрію до перемоги й війна скінчилася, то вже не мав на чім даліше своїх надій опирати...

Коли ж день по Святі Замирення випадково вступив до хатчини Вуйтика Козьма Семків, то застав „доктора” напів живого в ліжку. В хатчині було дуже холодно, бо Вуйтик ще від вечора не міг вже встати з ліжка й запалити в печі. Вуйтик лежав безвладно на ліжку. Його, до недавня червоно-здорове, обличчя за добу дуже змінилося. Покрилося сотнями дрібненьких зморщків, пожовкло та зчорніло...

— Що з вами, Вуйтик? — запитався Козьма, взявши старичка за руку.

— Сусіде добрий! Ого, вже по мені... Дні мої вже пораховані, — ледве чутно прошамляв старенький австрійський ветеран. — Завезіть мене до шпиталю, бо я вже, може, не встану, а тут нема кому доглядати мене...

І Козьма Семків зробив так, як „доктор” Вуйтик бажав. Завіз його до сусіднього містечка, до шпиталю.

По кількох тижнях цілковитого відпочинку й добірної поживи Вуйтик трошки віджив. Та не було куди йому те-

пер прихилити своєї старечої голови. Тож в шпиталі задержали його й надалі, і часом припоручували йому деякі маленькі орудки. Помагав потрошки шпитальним доглядачкам порядки робити.

Тієї осени багато людей померло від інфлюенци, але „доктор” Вуйтик не заразився, хоч стикався кожного дня з хворими на інфлюенцу. Він день-у-день нипав по шпиталі, то біля шпиталю, але давнім Вуйтиком він вже не був. З веселого та жартівливого старичка зробився сумний та мовчазливий старушок. Бо ж у його вояцьким серці оставалася тільки холодна порожнеча. Не було в ньому вже надій на австрійські гармати...

Останній промінчик потіхи для Вуйтика приніс вліті 1919 року Максим, коли вернувся з міста до школи на вакації. Поїхав Максим до сусіднього містечка відвідав одного з своїх шкільних товаришів та й вступив до шпиталю відвідати Вуйтика. Бо ж Вуйтик був Максимові наче рідний. Скільки то Максим вістей про війну прочитав старичкові, нім поїхав до міста до школи. А скільки наслухався споминів старичка! Тож обидва, і Максим і Вуйтик, зраділи, коли знов побачилися. Та й ще більше зрадів старичок, коли довідався, що Максим вже вивчився на „професора”, — такого, як Назарко колись був.

— Ну, і як же вам тепер, пане Вуйтик? — запитався Максим, зарум'янившись трошки, бо мало що не вимовив: „пане докторе Вуйтику”...

— Ну, я вже не почуваюся так добре, як колись... Та нащо мені тепер жити? От тільки мучуся... От цісар Франц Йосиф був у моїм віці, і вже вмер... Та й другого австрійського цісаря вже нема... То й мені б вже пора помандрувати у далеку дорогу, — скаржився старичок.

— Так не говоріть, пане Вуйтик. Доживають люди і до сто літ, а то й більше живуть — заговорив Максим, стараючися потішити старичка. — Хто його знає, може й ви доживете побачити ще й другого австрійського цісаря. От між українським військом знаходиться один князь з Габсбургів, і може стати цісарем України. А коли стане цісарем України, то зможе допомогти й Австрії, — ста-

рався Максим, чим тільки міг, потішити „доктора” Вуйтика.

— Направду, Максиме, так може статися? Скажи, на правду? — допитувався Вуйтик Максима зворушеним голосом.

Максим ще раз запевнив старичка. І від того старичок перемінився таки на очах Максима знов у веселого та бадьорого „доктора” Вуйтика, такого, яким його завжди знали люди. Зморщене обличчя наче випогодилося, а напів омертвілі очі знов заблищали. Старичок так зворушився потішними словами Максима, що від зворушення встав і почав ходити по кімнаті.

— Ну, Максиме, я дуже тобі дякую, що ти не забув мене. Ти ж вже тепер „професор”, але не забуваєш нас бідних. Ох, я так добре не почувався ще від минулої осені. Поздорови від мене тата й маму. А колись, як будеш знов сюди переїздити, то зайди знов до мене. Хай же тебе Бог благословить на твоїй новій дорозі! Я думаю, що ти гідним будеш наступником Назарка (Царство йому Небесне!), — сказав Вуйтик тремтячим, від зворушення, голосом.

— До побачення, пане Вуйтику! — сказав Максим на відході, широко стиснув старичкову руку, і скорим кроком вийшов, бо не бажав показати своїх сльоз, що вже тремтіли на очах. Він був майже певний, що оце востаннє бачився з стареньким ветераном Франца Йосифа...

Того дня Вуйтик здивував своїм радісним виглядом бадьорим ходом та веселим голосом всіх шпитальних доглядачок і пацієнтів. Їм дивно було, що за чудо сталося, що згорблений, зморщений та сумовитий старичок наче підріс, випрямував свою спину, весело підсміхався й досить жваво походжував собі. Вірили, що прямо чудо сталося на їх такі очі...

„Доктор” Вуйтик підсміхався сам до себе, ходив по шпиталю й потішав хворих, і, хоч багато говорив, то не зрадився ані словечком, що принесло йому стільки радості. Йому здавалося, що хтось наче навмисне чекав,

щоб забрати від нього оцю хвилю радощів, коли б він заговорив про те, що так ogrівало тепер його серце...

Другого дня „доктор” Вуйтик ще усміхався усмішкою щастя, коли увійшла до його кімнати шпитальна доглядачка, дивуючися, чому старичок так довго залежався. Але та усмішка була подібна до отих квітів, що мороз по вікнах розмальовує, коли зима наблизиться... Коли ж діткнулася доглядачка рук старичка, то пройшла по ній дрож, бо були вони вже зимні, як лід...

XXIX.

Максим почав учителювати в тій самій школі, де то кілька літ попередно учителював Назарко. Назарко ще оставався в пам'яті місцевих людей як найліпший учитель. Думав так і Максим, тож старався йти слідами свого дорогого учителя в школі та поширюванням освіти в околиці.

У жовтні місяці Максим zorganizував драматичний клуб і почав вистави драм, і в такий спосіб збирав гроші на книжки до місцевої читальні, що приміщувалася покищо в школі, і на будинок для читальні. А трошки пізніше він також zorganizував хор і класу для навчання англійської мови.

Та й мав теж тепер старий Клим чому радіти! Радю було йому на душі, що його син став учителем, і то таким, що всі люди його любили й поважали! Саме тепер мав Клим чимало клопоту на руках. Будував він тепер нову хату. Будував, та й журився, кому лишиться ота хата. Максим вивчився на учителя, а Ксеня також ходила вже до середньої школи у Вінніпегу. Тож і про Ксеню не знати, що було думати. Тільки Маланка ще оставалася вдома. Але й Маланчина доля така непевна була...

Коли повернулися канадійські вояки додому, то між ними не було Марка Козака. Марко не вернувся, хоч і не остався між тими, що спали вічним сном на полях Фляндрії... Останній лист, що Маланка отримала від Марка, був з Румунії. Від того часу минав місяць за місяцем, але більше листів від нього не приходило...

У тім листі, що Марко прислав з Румунії, писав він, що поспробує звідти дістатися на Україну. Та чи дістався він на Україну, ніхто того не знав. З Європи доходили тільки скупі вісті, що на Україні ще точилася завзята війна. Тож для Маланки не оставалося другого вибору, ---

тільки терпеливо ждати. І вона ждала й старалася не попадати в розпуку.

А що Клим покладав всі свої надії на Маланку, то тепер мав таки добру причину клопотатися. Потішало його тільки те, що дочка так міцно держалася, хоч надії на поворот Марка дуже маленько оставалося.

Не було вже тепер веселого та жартівливого „доктора” Вуйтика, щоб міг час від часу розвеселити Климів своїми дотепами та жартами. Та ще більш відчували не тільки Клими, але й ціла околиця, що вже не було між ними вуйка Митра.

XXX.

Коли вуйко Митро переконався, що не було вже ні одного муса в околиці, в його душі зродилася якась дивна туга. Він занудьгував сидіти на фермі, хоч був одним із найбагатших фермерів в околиці. Час від часу здіймав з клинка свого улюбленого гвера „Шнайдера” і вправлявся стріляти до цілі, хоч такої проби йому вже не потрібно було. Та що то варта стріляти собі отак, „Богові у вікна”, правдивому стрільцеві!...

Вкінці туга вуйка Митра так збільшилася й так почала муляти його душу, що він продав свою ферму, переїхав до найближчого містечка, і став там шевцем. А що вуйко Митро був шевцем і в старім краю, то ніхто не здивувався його поступком. Мовляв, шевця тягне до шевства, як пияка до чарки.

Вуйко Митро найбільш любив свого гвера „Шнайдера”. А попри „Шнайдера” любив він і шевське шило. Ну, але шило не те, що гвер! Шило належить до маленької шевської комірки, а гвер до лісової розгульної волі. Була то одна річ бути шевцем, нім ще вуйко Митро закушав як стрілець свободи канадійських лісів, а друга річ — знову опісля вертатися до шила... Опинившись на шевському стільчику, вуйко Митро почувався наче орел в клітці.

І не тільки самий вуйко Митро знаходився на своїм місці на шевському стільчику. І те, що так близько знаходилися такі речі, як шила, молотки, дратви та кілочки, — було зневагою для „Шнайдера”!... Такий милий дріб’язок був зневагою в товаристві благородного гвера „Шнайдера”!... Хоч „Шнайдер” і був таки вже добре протертий собі та подряпаний, то, мабуть, був він собі не абиякий ветеран, — можливо, що він вже й не одну вій-

ну перебув. Можливо, що був він в ужитку вже й тоді, коли то ще „доктор” Вуйтик воював...

Знав і вуйко Митро, що не годиться держати таке благородне оружжя, як гвер, між шевськими придибашками, однак і не міг ні на хвилю розстатися з ним. Шевствував і час від часу поглипував на свого товариша різних пригод, на „Шнайдера”, і задумчиво підсміхався. Він так потішав себе, як потішає себе тюремник на вид іншого товариша-тюремника. Відчував він, що двом і тюрму легше поділяти... І ота думка приносила йому хоч трохи розради.

І як частенько частавали тепер люди вуйка Митра заглибленого у думи-мрії! Часто сидів він собі на шевському стільчику, тужив за своїм минулим-пережитим по лісах в товаристві „Шнайдера”, і плянував, плянував у безконечність, як би то знову видобутися на волю...

XXXI.

І знову минув рік. Прийшло літо 1920-го року.

Згори, з синяви небес, щедро сипало сонце своє золотаве проміння на золоте колосся пшениці. Доспілі стебеленки пшениці під подихом лагідного вітерцю похитували своїми важкими головами по-старечому, неначе між собою розмовляли: „Ая, ая, і до нас наближається вже невмолимий жнець...” Обсипало обильно сонце своїм золотом і Маланчине волосся, що отут йшла попри поле разом з високим, сонцем засмаленим, молодим мужчиною.

Повільно йшов Марко стежечкою по траві, відчуваючи теплоту Маланчиної руки у своїй, і розказував все, що пережив за п'ять літ війни, замилювано поглипуючи то на милу дівчину, то на доспіваюче колосся пшениці на полі.

— Коли скінчилася війна у Франції, нас повезли назад до Англії, — розказував Марко. — А звідти мали повезти нас до Канади. Почав я спокійно ждати на свою чергу від'їзду та й багато роздумував. І знаєш, якось соромно мені стало, що я отак спокійно собі назад поїду до Канади саме тоді, як в Україні ще точилися завзяті бої за її життя. Тож задумав я за всяку ціну поїхати ще й на війну в Україні. Мав я страшенно багато труднощів увільнитися з війська, а потім ще більше дістатися в Україну. Ну, та якось вкінці переміг я всі ті труднощі й пристав до української армії саме в часі її походу на Київ. Та надто було багато ворогів, щоб могли ми всіх їх перемогти. Та найгірнішим ворогом показався тиф. І тиф переміг нас. Ех, тяжко згадувати оті болючі переживання! Скільки найкращого цвіту українського народу полягло, щоб Україна жила...

— І не мав ти, Марку, охоти залишитися там, на Україні? — запитала Маланка, допитливо поглядаючи милому хлопцеві в очі, що скільки тепер з них смутку проглядало.

— Ні, не міг я, Маланю, остатися там, на Україні, — говорив Марко зворушено, лівою рукою держачи Маланку за руку, а правою ласкаючи по важкому золоті доспівуючого колосся, — бо чув я в глибині своєї душі два голо-
си, що кликали мене сюди, до Канади. Чув я голос твого
серця й голос вільної канадійської землі, що аж просить-
ся стати полем та вкритись золотою пшеницею.

К і н е ц ь

Вінніпег, 1937 р.

CHAPTER QUESTIONS

CHAPTER I

1. Give the location of Mr. Klym's farm in Canada.
2. At the beginning Mr. Klym was very happy that he had so much bush on his land. What soon changed his mind about this?
3. What indicated to Mr. Klym that the wagonload of people were not strangers?
4. Describe Uncle Metro's hat.
5. When Malanka looked out through the window she saw her boyfriend. What effect did this have upon her?
6. When and how did Malanka get to know her boyfriend Marko?
7. What indication was there that Malanka was a beautiful girl?
8. Describe the girls of the "olden days" as related by Uncle Metro.
9. Rather than coming into the house to shake hands with Malanka, Marko went out into the field with the men. How did Malanka react to this?
10. Where did Catherine's husband go in the summer time and why?
11. In what way did Uncle Metro indicate to Catherine that she was a beautiful girl?
12. What did Marko like about the farm?
13. What did Catherine think she would like about the city?
14. For what reason did Catherine leave Malanka and Marko to themselves?
15. How did Malanka react when she found herself alone with Marko?
16. What pertinent question did Marko ask Malanka? What was her reply?

CHAPTER II

1. Describe briefly Mr. Klym's method of cutting hay.
2. Why was Mrs. Klym concerned about her husband's feet?
3. Why was Mr. Klym happy when he heard his wife's voice?
4. For approximately how many years have Mr. & Mrs. Klym been married?
5. How do we know that Mr. Klym's scythe was precious to him?
6. About how long did it take the hay to dry?
7. Who was to assist Mr. Klym in putting up the hay?
8. How far did the green field stretch?
9. Compare hay making methods then with the present day **methods**.

CHAPTER III

1. What in Marko's letter to Malanka indicated that he loved her?
2. In his letter Marko indicated that he would assist his mother and three sisters. Why?
3. What other misfortune was in the making?
4. What were Malanka's reactions to the misfortunes mentioned in Marko's letter.

CHAPTER IV

1. Why were rubber boots not necessary in the cutting of hay?
2. What did the children do when the dew was on the grass?
3. What hindered haying operations?
4. Why did Peter go to Ontario again?
5. What job did each of the following have in the hay hauling operation: Mr. Klym, Malanka, Maxim and Catherine?
6. What method was used to prop up the hay stack and why?
7. Describe the method the men used in washing themselves up after a hard day's work.
8. What made the men so happy after a hard day's work?

CHAPTER V

1. For what reasons were so many people waiting for the train?
2. Describe briefly the scene at the railroad station.
3. Why was Ada Brown able to speak Ukrainian so fluently?
4. How were the people able to tell when the train was one mile away from the station?
5. To whom did Malanka sell her berries? Briefly describe the appearance of this gentleman.
6. Where did the people go after they sold their berries? Why?
7. Briefly describe the appearance of the post office.
8. Why were the girls so anxious to receive the mail?

CHAPTER VI

1. What excuse did the girls have to go to the store every evening?
2. What information were the farmers eager to obtain from the teachers?
3. Describe briefly the physical appearance of the two teachers.
4. Why did Anatole Nazarko appeal to the girls?
5. Why did George Genik appeal more to the girls than Anatole Nazarko?
6. What means of travel did the teachers use to get from their schools to the store?
7. What did Malanka like and dislike about George Genik?
8. What did Malanka like about Anatole Nazarko?
9. Why was Mrs. Klym so happy about Malanka's receipt of the letter?
10. From whom did Malanka receive a letter and what effect did it have upon her?

CHAPTER VII

1. Describe briefly the autumn scene.
2. State the simile associated with the evergreen in the fall.
3. How did Malanka and Maxim react to the autumn scene?

CHAPTER VIII

1. What did the first snowfall in October indicate to Mr. Klym?
2. Describe Indian summer.
3. In what activities were the Indians engaged during "Indian summer"?
4. In what activities was the Klym family engaged during "Indian summer"?
5. Describe the snowfall in late October.
6. Why was Malanka so happy when the snow came in late October?

CHAPTER IX

1. How did Mr. Nazarko feel obligated to the community other than to teach the children at school?
2. What did Mr. Nazarko teach the people of the community?
3. What indicates that Malanka appreciated music and singing?
4. Why did Mr. Nazarko pay more attention to Malanka than to other girls?
5. Why was Malanka thankful to Mr. Nazarko?

CHAPTER X

1. In what way were Metro Baran and Jack Bjarnson alike?
2. Why did the forest ranger secretly permit Metro Baran to shoot more than his quota of moose?
3. How did Metro Baran compare as a hunter with the rest of the men in the neighbourhood?
4. How were the two hunters, Metro and Marko, dressed to withstand the cold?
5. Why was Uncle Metro so proud of himself in his hunting outfit?
6. Why did the two hunters separate in the forest?
7. Why did Uncle Metro decide to return to Charles Dumka's house shortly after he and Marko separated in the forest?
8. Why was Uncle Metro worried about Marko?
9. Describe how Marko found his way out of the bush to Charles Dumka's place?
10. Who lived in a little house in the forest and how did he make a living?
11. How did the hunters signal each other as to their whereabouts when they were not within shouting distance of each other?
12. What information did Uncle Metro give Marko as to finding one's way out of the forest when lost?
13. What hunting technique did Uncle Metro and Marko use when they located an area frequented by a moose?
14. How many moose did the men kill and how did they dispose of them?
15. Why was Uncle Metro anxious to leave Vasyl Rak's house?

CHAPTER XI

1. Why was Malanka worried when Uncle Metro and Marko Kozak went hunting?
2. How did Malanka react when Uncle Metro and Marko returned from hunting moose?

CHAPTER XII

1. Why was Maxim absent from school?
2. What advice did Mr. Nazarko give to Maxim for a speedy and proper recovery from illness?
3. What topic of conversation followed the advice to Maxim?
4. What did Mr. Nazarko leave for Maxim and Mr. Klym and what advice did he give for its use?
5. Why was Mr. Nazarko a welcome guest from then on at Mr. Klym's home?

CHAPTER XIII

1. What method was used in those days to tell fortunes?
2. What reasons did Peter give for not wanting his fortune told?
3. Describe the appearance of "Doctor" Wooytyk.
4. What treatment did "Doctor" Wooytyk administer to the sick ladies of the community?
5. "Doctor" Wooytyk was an ex-serviceman. How did he react to the mere mention of "War"?

CHAPTER XIV

1. What advantage did bob-sleds have for travel as opposed to single sleds?
2. For what purpose was the cordwood cut by the Klym family used?
3. How did the cold winters affect the facial appearance of the settlers?
4. What was Peter teasing Marko about?
5. How did Marko react to this teasing?

CHAPTER XV

1. What Christmas custom does the author mention in this chapter?
2. Explain the New Year's custom mentioned.
3. What is the third festivity mentioned? Explain.
4. What season does it initiate?

CHAPTER XVI

1. Describe the appearance of the community hall of those times.
2. Compare the dance music of those days with that of today.
3. Describe Malanka's reaction to Marko's affection for her.

CHAPTER XVII

1. For what occasion were the people gathered in the community hall this particular Saturday?
2. Describe the activities backstage prior to the performance.
3. What effect did the play have upon the audience?
4. List the various actors, the roles played by each, and the effect their acting had upon the audience.
5. What, other than the words of praise to Malanka by Mr. Nazarko, affected Marko?
6. In what way did the two teachers show that they were not proud of themselves?
7. In what ways did Mr. Nazarko show his affection for Malanka? Did these actions change her affections for Marko?
8. What effect did Mr. Nazarko's affections for Malanka have upon Marko?
9. What changes did Malanka detect in Marko?

CHAPTER XVIII

1. What indicated to Uncle Metro that Marko had a genuine desire to join the army?
2. What information did Marko say he'd give at the recruiting office to increase his chances of being accepted in the army?
3. What effect did Marko's announcement of his joining the army have upon his family and friends?
4. What did Uncle Metro think of Marko's desire to join the army?
5. How did Malanka react to Catherine's suggestion that she marry family?

CHAPTER XIX

1. What effect did Marko's letter to Malanka have upon her?
2. What advice did Catherine give to Malanka?
3. What effect did this advice have upon Malanka?
4. How did Catherine try to comfort Malanka?
5. How did Malanka react to Catherine's suggestion that she marry Mr. Nazarko?
6. According to Catherine, why did Marko forsake Malanka?
7. How did Malanka react to Catherine's remarks?

CHAPTER XX

1. What effect did Marko's absence have upon Malanka?
2. Why did Mr. Nazarko continue his visits to the Klym home?
3. Was Mr. Nazarko aware of the fact that Marko was in love with Malanka.
4. What simile tells how necessary Marko was to Malanka's life?
5. Why did Catherine think that Malanka would have a happy marriage with Mr. Nazarko?

6. What effect did the various books and poems read by Malanka have upon her?
7. What effect did Malanka's changed attitude have upon Catherine and Mr. Nazarko?
8. Malanka was now happy that Marko had joined the army. Why?

CHAPTER XXI

1. What sign of spring indicated to farmers that it was time to look for work?
2. Where did many young men obtain their jobs?
3. Describe the land clearing operations at that time.
4. In what manner did Mrs. Klym assist in the land clearing operations?
5. Of what did the warm sunny days remind Malanka?

CHAPTER XXII

1. Describe the day that Klym went out to sow his field.
2. Describe Klym's method of sowing his grain.
3. How did Maxim help his father in sowing the field?
4. Describe Mrs. Klym's expression of satisfaction when she viewed the sown field.

CHAPTER XXIII

1. How did Malanka feel when she saw the stars in the heavens?
2. How did Malanka react when she received the letter from Marko?
3. What apologies did Marko make in his letter to Malanka?
4. Did Marko join the army because he thought he had lost Malanka?
5. What request did Marko make to Malanka?

6. Did the letter from Marko clarify Malanka's thoughts? Explain.
7. How was Mrs. Klym able to decide from whom Malanka received the letter?
8. According to Mrs. Klym, in what ways did Malanka differ from Catherine?
9. Although Mrs. Klym was concerned about Malanka, what was her major concern?
10. By what means did Mrs. Klym think it would be possible to finance Maxim's schooling in the city?

CHAPTER XXIV

1. What solution did Maxim have for solving his father's haying problems?
2. From whom did Maxim learn to operate a mower?
3. Why did Mr. Klym and his son go to help the neighbour with his haying operation?
4. By what means did Maxim convince his father that his father should operate the mower?
5. What further desire did Mr. Klym have after he had proven to himself that he could operate the mover?
6. What did Mrs. Klym tease her husband about when she saw him on the mower?
7. Why was Mr. Klym anxious to go out working even though he was advanced in years?
8. For what purpose did Mrs. Klym think that her husband should use the money earned?
9. What convinced Mr. Klym that his son should go to school in the city?
10. Did Mr. Klym think that education was worthwhile? Substantiate your answer.

CHAPTER XXV

1. Why was Malanka alarmed when she was greeted by Mr. Nazarko in the garden?
2. What remarks to Catherine by Mr. Nazarko indicated that Maxim was a good student?
3. What conversation took place between Malanka and Mr. Nazarko following the discussion about Maxim's education?
4. For what was Malanka so thankful to Mr. Nazarko?
5. What convinced Mr. Nazarko that Malanka would never become his wife?
6. For what was Mr. Nazarko thankful to Malanka?
7. In what manner did Malanka pay Mr. Nazarko for the bundle of books he gave her?
8. Why do you suppose Mr. Nazarko will never need the books any more?

CHAPTER XXVI

1. What information did Mr. Nazarko give the schoolboard at the meeting?
2. What was the reaction of the schoolboard?
3. After being questioned by the people, Mr. Nazarko gave his reason for leaving the district. What was it?
4. How did Uncle Metro react to Mr. Nazarko's reason for leaving?

CHAPTER XXVII

1. What information in Marko's letter made Malanka cry?
2. Describe briefly life at the battle front as stated by Marko's letter to Malanka.
3. Marko states that Anatole Nazarko was now the most fortunate of the soldiers. Why?
4. How did Mr. Nazarko meet his death at the battle front?
5. What was so unfortunate about Mr. Nazarko's death?
6. What does the expression "Земля йому пером" mean?

7. Describe Marko's meeting and conversation with Mr. Nazarko at the battle front.
8. Why did many Ukrainian Canadians change their names before joining the Canadian army?
9. What in Marko's letter to Malanka indicates that he still loves her?
10. "For people like Mr. Nazarko, our tears are no longer required." What does Mr. Klym mean by this?
11. Mr. Nazarko's death was not in vain. Why is this so, according to Mr. Klym?
12. What effect does Mr. Nazarko's death have upon the community from which he came?

CHAPTER XXVIII

1. On November 11, 1918, the people were extremely happy. However, why was Dr. Woodytk unhappy?
2. What was Dr. Woodytk's great hope?
3. Describe the scene in Dr. Woodytk's house as witnessed by Kozma Semkiw.
4. What caused the deaths of many people in the fall of 1918?
5. In the summer of 1919 Maxim visited Dr. Woodytk. What effect did this visit have upon Dr. Woodytk?
6. King Franz Joseph had died. What effect did it have on Dr. Woodytk?
7. How did Maxim try to comfort Dr. Woodytk?
8. What effect did Mr. Maxim Klym's comforting words have upon Dr. Woodytk?
9. Why did Maxim leave hurriedly after he said "goodbye" to Dr. Woodytk?
10. How did Dr. Woodytk react after Maxim left the hospital, and what effect did this have upon the hospital staff and patients?
11. What simile is used to describe Dr. Woodytk's happiness the second day after Maxim's visit?
12. What indication is there that Mr. Woodytk was nearing death?

CHAPTER XXIX

1. In what way did Maxim prove to be an effective teacher?
2. What was Mr. Klym worried about?
3. The Canadian soldiers returned to Canada after the war. However, Marko did not come with them. Where was he and for what reason was he there?
4. Why was Mr. Klym worried more now than ever before?
5. What effect did Dr. Wooytyk's death have upon Mr. Klym's family?

CHAPTER XXX

1. There are no longer any moose in the vicinity where Uncle Metro lived. In some detail, state how this affected him.
2. What ideas flashed through Uncle Metro's mind when he left the farm?
3. Uncle Metro's most treasured possession was his rifle. How did it affect his outlook on life in his later years?

CHAPTER XXXI

1. Describe briefly the summer day as mentioned in the first paragraph.
 2. Describe briefly Marko's meeting with Malanka during the day.
 3. For what reason did Marko go to Ukraine after the war was over in Europe?
 4. In the depths of his heart, Marko heard two voices that beckoned him back to Canada. What were they?
-

•

•

•

СЛОВНИЧОК

Сторінка 11

подивитися — to look
 приглянутися — to observe
 нивка — field
 вузький — narrow
 стріжка, стріжка — ribbon
 простягнулася — stretch
 залізниця — railway
 мочарі — swamp
 вдоволені — satisfied
 охолоджувати — to cool
 пестити — caress
 здоровіший — healthier
 входити — to enter
 нагрітий — warmed
 селянин — peasant
 вадуро — free
 роздавати — to give out
 кількадесят — a few tens
 старокраєвий — old country
 пан-дідич — landlord
 клаптик — piece
 переконатися — become convinced
 викорчувати — clear
 розчісувати — to comb
 гавкати — to bark
 наповнений — filled
 кудлатий — shaggy
 погавкав — barked
 здогадатися — to guess
 знайомі — familiar
 пізнавати — to recognize
 вигукувати — to call out
 обнюхуватися — to sniff

Сторінка 12

наздогін — in pursuit
 дерев'яний — wooden

смуглий — swarthy
 спереду — from the front
 пружина — spring
 перегнулося — sagged
 важкий — heavy
 пристелений — covered
 рядом — with a spread
 баламкати — to dangle
 в'їжджаючи — driving in
 солом'яний — straw
 пастухи кавбої — cowboys
 загостити — to visit
 парубок — a youth
 зарум'янилися — became flushed
 вишиваний — embroidered
 скатертина — a cover
 позапрятувати — to tidy
 дзеркальце — little mirror
 забаритися — to be delayed
 зрадіти — to be delighted
 побачивши — seeing

Сторінка 13

перебувати — to stay (at)
 навесні — in spring
 жартівливо — jokingly
 випрягши — having unhitched
 рожевецьке — rosy
 навкучилося — became tired of
 відцвілі — faded
 реготливий — roaring
 підсміхатися — to smile
 покрадьки — stealthily
 бувальщина — past
 павутинка — cobweb
 спідниця — skirt
 мундир — a uniform
 литися — to swarm

айнс-двай-драй — one-two-three
 по-німецькому — in German
 залицятися — to flirt
 рейвах — commotion
 засліпити — to blind
 красавиця, красуня — beauty
 опутати — to hobble
 жартома — jokingly
 докори — jibes

Сторінка 14

свербіти — to itch
 песеня — pup
 пролупитися — to open up
 лайдаки, негідник — rascals
 витоптувати — to trample
 нівроку — by Jove
 кум — (godfather) — friend
 замилювання — affection
 сподіватися — to expect
 мовчазливий — silent
 господар — owner, host
 привітавшись — having greeted
 заболіти — to ache
 поставитися — to behave (with regard to)
 ввійти — to enter
 вийти — to go out
 надвір — outside
 заміжна — married
 кільканадцять — several
 наймолодший — youngest
 червоніти — to turn red
 окремо — separately
 невеличкий — small
 похило-плескатий — sloping-flat
 вигідно — comfortably
 розгосподарюватися — to develop his farm

Сторінка 15

поглядаючи — glancing
 доріжка — path
 прохідка — stroll

молодці — youths
 підморгнути — to wink
 красавиця, красуня — beauty
 дріжджі — yeast
 сувиці — strawberries
 наблизитися — to approach
 прилишитися — to remain
 ряденце — spread
 простягнутися — to stretch
 досягнути — to reach
 стиснути — to grasp
 приймати — to accept
 приміщувати — to allocate
 ковбок — block

Сторінка 16

присівши — seating himself
 грубий — thick
 сумно — sadly
 всячина — everything
 зітхаючи — sighing
 перемовити — to dissuade
 прижмуривши — closing
 забирати — to take
 балакати — to chat
 зашмарюватися — to cloud up
 урядити — to decide
 придасться — will be useful
 навмисне — on purpose
 поглянути — to glance

Сторінка 17

належати — to belong
 найприємніше — most pleasing
 осістися — to settle
 мліти — to faint
 зворушення — excitement
 наглий — sudden
 шептати — to whisper

Сторінка 18

рушниця — shotgun
 наблизитися — to approach

рівномірний — regular
 мочаруватий — swampy
 сіножать — meadow
 обшар — stretch, tract
 потираючи — rubbing
 підняти — to lift
 босий — barefoot
 мілка — shallow
 перехреститися — make the sign of
 a cross
 кісся — snath (scythe handle)
 замахнути — to swing
 махати — to swing
 помахувати — to swing away
 розмахисто — with broad swings
 повертаючи — turning
 горішній, -я, -є — upper
 покіє — winnow, swath
 сіножать — hayfield
 блищати — to glisten
 ніжить — caresses
 пестощі — tenderness
 заправити — to sharpen
 брусок — whetstone
 гетьман — hetman
 побоевище — battlefield
 поплював — moistened (by spitting)
 долоня — palm
 копичка — haystack
 викликувати — to call out
 виглядаючи — looking out
 дрібний — small, fine
 верба — willow

Сторінка 19

випрямувати — to straighten
 нахилений — inclined
 по-мистецькому — artistically
 бритва — razor
 ломитися — to break
 замилювано — with pleasure
 косовиця — haying time
 пелена — diaper
 початок — beginning

застоюватися — to remain
 буряк — beet
 намикати — to pull out
 щезла — disappeared
 кущ — bushes
 верболюб — willow
 жмуток — bunch
 берег — bank
 поліття — (a good) year
 повикошувати — to mow
 закутина — corner
 підсохнути — to dry
 вигладжуючи — smoothing
 колода — log
 ген-ген — far away
 променіти — to shine

Сторінка 20

отримати — to receive
 нещасливий — unfortunate
 зіронька — little star
 простудитися — to catch a cold
 запалення — inflammation
 успокоїтися — became quiet, resigned
 наближатися — to approach
 Сараєво — Sarajevo
 архієпископ — Archduke
 поголобка — rumor
 малина — raspberry
 привиджатися — to appear (as in
 a vision)
 назбирати — to pick
 пуття — pail

Сторінка 21

розгін — momentum, apace
 погідно — fine (weather)
 гумові чоботи — rubber boots
 встелювати — to cover, spread
 гладко — smoothly
 тесть — father-in-law
 неабиякий — exceptional
 раптовий — sudden

рясний — heavy
 незгромаджений — unraked
 сжота — rainy weather
 втратити — to lose
 наставник — foreman
 трачка — sawmill
 зложувати — to pile
 риштування — rack
 граблі — rake

Сторінка 22

підвечір — towards evening
 завершувати — to top
 озватися — to answer
 докінчувати — to finish
 спирати — to prop
 жердка — pole
 осичина — poplar
 стирга — stack
 перевесло — straw band
 смеркатися — to become dark
 жолоб — trough
 помивати — to wash off
 перемішати — to mix
 вечеряти — to have supper
 утомлений — tired
 простягнути — to stretch
 відпочинок — rest

Сторінка 23

лікоть — ell, elbow
 верхів'я — top
 особистий — personal
 площадка — platform
 роїтися — swarm
 швендятися — to mill about
 забушений — forsaken
 хвартушечок — apron
 крайчик — end, edge
 гурорити — to chat
 чорниця — blueberries
 опалений — tanned
 позирнути — to glance

гуркіт — rumble
 далечина — distance
 наближатися — to approach
 стоси — piles
 спітнілий — perspired
 стріпати — to shake off
 стеблина — blade
 підіймати — to lift
 спізнатися — to be late
 лепетливо — jabberingly

Сторінка 24

підозрівати — to suspect
 звичай — manner, custom
 відозватися — to reply
 поруч — beside
 перекидатися — to exchange
 поглядати — to glance
 маячити — to appear
 висунутися — come into view
 обрій — horizon
 станція (стація) — station
 зверху — from the top
 поштар — postmaster
 гнучкість — slenderness
 вагон — railway car
 поштова крамниця — mail-order
 house
 злезати — to get off
 приступати — to approach
 торгуватися — to bargain

Сторінка 25

звичайно — usually
 usługач — porter
 вишкірити — expose
 обличчя — face (countenance)
 втихомирити — to quieten
 юрба — crowd
 бджоли — bees
 пхатися — to push
 підвищення — raised platform
 порожній — empty

коробка — box
вигрішки — sights
пихкати — to puff
простора — spacious
приміститися — to find room
полиця — shelf
вила — fork
мотика — pickaxe
лопата — spade
сокира — axe
застромлений — inserted
загородка — enclosure
присісти — sit down, squat
затильний — rear, back

Сторінка 26

засунене — locked
одномаїтний — steady, monotonous
розглядатися — to look around
барильце — barrel
прізвище — surname
нетерпеливися — to be impatient
коверта — envelope
завидно — jealous
дрижати — to tremble
щебет — chirping
ущерть — to the brim
буденне — everyday (ordinary)

Сторінка 27

половина — half
смілисть — boldness
пошепки — in a whisper
тростік — trustee
проявляти — to show

Сторінка 28

кругоголовий — round-headed
борець-змагун — wrestler
безнастанно — ceaselessly
самітно — alone
хатчина — shanty
двоколесник — bicycle

тьохкати — to pound
зимів'я — winter residence
вертїтися — to bustle about
траплятися — to happen

Сторінка 29

художник - маляр — painter
(artist)
різноманітний — many - coloured
шорсткий — rough
шелестять — rustles
червоніти — to redden
різнобарвний — many - coloured
кістяний — bony
гілляка — branch
синявий — bluish
бори — woods
сосна — pine
смерека — spruce
ялиця — fir
модрень — larch
монахня — nun
незмінна — unchangeable
переміна — change
навівати — to blow
обійми — embrace
губка — sponge

Сторінка 30

сяжень — fathom
сніжок — snow
проблискувати — to glisten
тонесенький — thin
сіро-жовто — greyish-yellow
замріяно — dreamily
напружений — intense, strained
буйвол — buffalo
влучно — aptly

Сторінка 31

терти — to crush
терлиця — hemp - breaker (crusher)
коноплі — hemp

льон — flax
 таракіт — rattle
 прядиво — spun yarn
 щосесени — every autumn
 лянний — linen
 вплітаючи — plaiting (braiding)
 розвішувати — to hang (up)
 сляти — to string
 затулював — chinked
 дерно — turf
 скочувати — to roll
 купа — pile
 пеньок — stump
 лапатий — fluffy

Сторінка 32

сніжинка — snowflake
 вологий — damp
 шалено — madly

Сторінка 33

рухливий — active
 охочий — eager
 обов'язок — responsibility
 не абиякий — considerable
 показатися — to appear
 прислухуватися — to listen

Сторінка 34

заздрості — jealousy
 пробуджуватися — awaken
 діткнутий — touched
 обожати — to adore
 радості — happiness

Сторінка 35

полювати — to hunt
 лось — elk
 підтющем — trot
 нетерплячка — impatience
 гвар — rifle
 старозавітного — old-fashioned

шнайдер — gun
 ісландець — Icelandic
 гнучкий — supple
 дотеп — jest
 покрадьки — stealthily
 славно-явно — openly
 Вінчестер — Winchester
 картоновий — cardboard

Сторінка 36

халівка — leg of a boot
 навушник — ear laps
 цісар — emperor
 глядіть-но — look
 підніжжя — underfoot
 козариюга — robust fellow

Сторінка 37

двійка — two
 заглиблювалися — deepened
 заволокатися — dragged
 голірuch — empty-handed
 викрutas — curve
 втискатися — to squeeze in
 безнадія — hopelessness
 навмання — randomly

Сторінка 38

промінчик — raylet
 кремезний — huge
 постать — figure
 плечистий — wide-shouldered
 чохов'ята — giant
 (в) ряди-годи — now and then
 припаси — provisions
 чудернацький — strange
 гунька — jacket
 найславніший — most known
 присмажити — to fry
 вистріл — shot
 повідомляти — to inform
 занепокоєння — uneasiness

Сторінка 39

намети — drifts
лоскотати — to tickle
перестерігти — to warn
кора — bark
північ — midnight
поляна — meadow
осичина — poplar bluff
спостерігти — to notice
поздираний — rubbed off
солончакуватий — alkaline

Сторінка 40

полудневий — southern
сотворіння — creature
вистріл — shot
нарадуватися — to enjoy

Сторінка 41

непокоїтися — to feel anxious
багнюка — bog
трясовиння — swamp
приключитися — to happen
усміхатися — to smile

Сторінка 42

виздоровіти — to recover
піддаватися — to yield
виліковуватися — to cure oneself
аби-хто — whoever

Сторінка 43

поміститися — to find space
перестерігати — to warn
проковтнути — to swallow
частенький — frequent

Сторінка 44

шкаралуна — shell
ворожити — to foretell the future

старушок — old man

Сторінка 45

рекрут — recruit
дужковатий — robust
наввипередки — in a race
знахарство — healing (with herbs)
вивар зілля — cooking of herbs
череві — stomach
банька — cupping-glass
чванитися — to brag
завойовування — winning
штучки — tricks
насторожити — to prick up
запально — heatedly

Сторінка 46

поклепуючи — slapping, tapping
корд — cord
прорубати — to cut through
хутровий — fur
відморозити — freeze

Сторінка 47

хомут — collar
подвійний — double
свобідно — freely
щеплений — joined
невтертий — untouched
посвідка — receipt
свєтер — sweater

Сторінка 48

наносник — nose-shield
панькатися — to fuss
приморозити — freeze
облупитися — to peel
конячий — of a horse
засмалювати — to burn
індіяночка — Indian maiden

Сторінка 49

різдв'яний — Christmas
колядники — carollers
святкувати — to celebrate
ранесенько — very early
засівати — sow (scatter wheat)
жито-пшениця — rye-wheat
квотер — quarter
Водохрищі — Epiphany
м'ясниці — meat season (before or
after Lent)
весілля — wedding

Сторінка 50

більярдний — billiard
бантиння — rafters
скрипач — fiddler
цимбаліст — dulcimer player
розвиватися — to blow
мішма — mixture
зоряний — star-lit
північне сяйво — Northern Lights
півколосо — semicircle

Сторінка 51

ослін — bench
затильний — rear
куртина — curtain
підмальовуючи — painting
підвищення — stage
чудернацький — old
староурядовий — of the old order
надивуватися — to be astonished

Сторінка 52

наречена — fiancée
сотворіння — creature
любовник — lover
вщерт — fully (totally)
кухис — wings (of the stage)
соромливість — shyness
поздоровлення — greetings

шпигнути — to jab
променючі — radiant

Сторінка 53

обидва — both
вершок — top
розпука — despair
навмисне — intentionally
одчайдух — a despondent person

Сторінка 54

збиточний — mischievous
розбрикатися — to gambol
змінитися — to change

Сторінка 55

переробити — to alter
почимчикувати — to hasten away
ворожий — hostile
настрівний — disposed (in attitude)
говірливий — talkative
безрадно — helplessly

Сторінка 56

хлипати — to sob
сира земля — damp earth
заверюха — storm
в далечінь — into the distance

Сторінка 57

пробачити — to forgive
вишколення — education
приголомшити — to daze
дивувати — to be surprised
попрощатися — to bid farewell
поводитися — behave

Сторінка 58

безсердечно — heartlessly
розвідатися — to investigate

докіпливо — with reproof
підозрівати — to suspect
підстава — base, foundation
засліплена — blinded

Сторінка 59

кухарити — to cook
вивести — to lead out
змаленьку — from childhood
сватати — to court
кучерявий — curly
приємно — pleasant

Сторінка 60

отверто — openly
покидати — to leave
відштовхуючи — pushing away
болісно — painfully

Сторінка 61

зупинятися — to stop
збліднути — to turn pale
виздоровіти — to get well
смуглявий — swarthy
залюблений — lover
запальчивий — passionate

Сторінка 62

спостережливе — perceptive
заохочувати — to encourage
поєднання — to join
доложувати — to add
мовчазливий — silent
понятлива — perceptive
чорнозем — chornozem, black soil

Сторінка 63

самолюбство — self-love
розвиватися — to develop

простенька — simple
задоволений — satisfied
надзвичайний — extraordinary
різноманітність — variety
страх — fear
безмежно — eternity
глибина — depth

Сторінка 64

розказувати — to relate
помішалося — became confused
переживання — experience
зустрічати — to meet
тужити — to sorrow, pine
веселішати — to become happier
ознака — mark, symptom
щиросердечний — sincere
прояви — expressions

Сторінка 65

звинити — to be guilty of
винувати — to blame
добачувати — to notice
суджено — fated

Сторінка 66

гуси — geese
стадо — flock
напряв — direction
таяти — to thaw
погона — pursuit
женитися — to marry
прощатися — to bid farewell
потребувати — to need
здаватися — to depend
мозолистий — calloused
приготовлятися — to prepare
зігнилий — rotten
величезний — huge
поблизу — near

Сторінка 67

словом-двома — in a word or two
здобувати — to gain
п'ядь за п'ядом — little by little
уступатися — to recede
подих — breath
витрачати — to expend
запугувати — to frighten
потішати — to encourage

Сторінка 68

сім'я — seed bag
перевішений — hung
здовж — along
дорідний — fertile
скиба — furrow
рівномірно — evenly
постоли — bast-shoes
поринаючи — sinking
розставляти — to set
пухкий — soft
запрягати — to hitch
борона — harrow
посіяний — sown
курява — cloud of dust
посвистувати — to whistle
височенько — very high
замилування — fondness
звиватися — to bustle

Сторінка 69

страшно-дивно — awesome
темно-синій — dark blue
всипаний — poured
дрижати — to shudder
несподіванка — surprise
коверта — envelope
жвавіше — more vivacious
роздерти — to tear open

Сторінка 70

непотрібний — unnecessary

закохатися — to fall in love
ушасливити — to make happy
дівочити — remain single
воскресати — to resurrect
стрільний порох — gunpowder

Сторінка 71

сподіватися — to expect
уявляючи — imagining
подібний — similar
пояс — belt
помічниця — helper
спромогтися — to afford, be able

Сторінка 72

виживати — to exist
худоба — cattle
сплатити — to pay up

Сторінка 73

неожидана — unexpected
позичити — to borrow
косарка — mower
допитливо — curiously
спустити — to lower
лівар — lever
таракотіти — to rattle
грабарка — rake
орудувати — to operate
коротесенький — short

Сторінка 74

жартівливо — jokingly
скоростріл — machine gun
обстріл — shooting
скзамен — examination
тужливо — sadly
підіймати — to lift (raise)
будьхто — anybody
не обиякий — extraordinary

Сторінка 75

посторонок — trace
кивати — to beckon
звичайний — ordinary
селюх — peasant
стрімголов — headlong
жниварка — binder
побоїмося — shall be afraid

Сторінка 76

збіжжя — grain
труднощі — difficulties
перетягнути — to move
згода — agreement
віддих сперло — took her breath
away
прижмуривши — having closed
іграшка — plaything
приклонник — adherent

Сторінка 77

корчунк — clearing
кулак — fist
пасувати — to be fitting
наважитися — to determine
використати — to take advantage of
остатися — to remain
вагатися — to hesitate
виручити — to help
невигідний — uncomfortable
положення — situation

Сторінка 78

багач-фармер — wealthy farmer
ровесники — of the same age
дозволити — to permit
уговорювати — to persuade
жнина — harvest

Сторінка 79

квіти — flowers
обличчя — face

зашарітися — to flush
конечно — necessarily

Сторінка 80

прилад — equipment
зворушливий — moving, exciting
нахилитися — to lean
підступити — to approach
навмисне — on purpose

Сторінка 81

значіння — meaning
передо мною — before me
порожнеча — emptiness
задихатися — to be out of breath
щеміти — to ache

Сторінка 82

прихильність — friendliness
надщерблений — chipped
пакуночок — small parcel
встромляючи — inserting
петелька — button-hole
судрут — jacket
незабудька — forget-me-not

Сторінка 83

відповідь — answer
намір — aim, intention
постановити — to determine
доброволець — volunteer
виряжати — to send off

Сторінка 84

щотижня — every week
відзиватися — to respond
дряпнути — to scratch
навкруги — all around
терпіння — suffering
команда — command
підхорунжий — under-ensign

пошпотатися — to trip
передмісто — suburb

Сторінка 85

раптом — suddenly
воскресення — resurrection
сховатися — to hide
прізвище — surname
шинеля — greatcoat
затягнутий — pulled on

Сторінка 87

День Замирення — Armistice Day
Осередні — Allies
хатина — shanty
попелентатися — to trudge
прошамляти — to rustle
цілковитий — complete
віджити — to revive

Сторінка 88

пропоручувати — to assign
доглядач — caretaker
інфлюєнца — influenza
помічник — helper
помавдрувати — to wander off

Сторінка 89

бадьорий — dashing
омертвілий — dazed
тремтячий — trembling
згорблений — stooped
походжувати — to walk
навмисне — on purpose

Сторінка 90

залежався — stayed in bed too long

Сторінка 91

поширювання — spreading
драматичний — dramatic
Румунія — Romania

Сторінка 92

хлопотатися — to be concerned
поворот — return

Сторінка 93

перекопатися — to be convinced
вправлятися — to practise, train
поступок — progress
комірка — cell
шило — awl
подряпаний — scratched

Сторінка 94

оружжя — weapon
придбашки — events
тюремник — prisoner
заглиблений — deepened
думи-мрії — daydreams
безконечність — endlessness

Сторінка 95

сипати — to pour
невмолимий — inexorable
увільнятися — to be released
Київ — Kiev
найгірший — most terrible
проглядати — to be visible

Сторінка 96

ласкаючи — caressing
доспіваючий — ripening
вкритись — to be covered

З М І С Т

	Стор.
1. HONORE EWACH by Michael Ewanchuk, foreword	7
2. ГОЛОС ЗЕМЛІ, повість	97
3. CHAPTER QUESTIONS	97
4. СЛОВНИЧОК	111

